

Beeldkwaliteitplannen geëvalueerd:

Komen voorschriften en sfeerbeelden
overeen met de werkelijkheid?

Door: Ilse Russcher

Beeldkwaliteitplannen geëvalueerd:

Komen voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?

I.M. Russcher

I.M.russcher@student.rug.nl

Student nummer 1612719

Master Planologie

Faculteit Ruimtelijke Wetenschappen

Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider dr. ir. T. van Dijk

Groningen

31 augustus 2011

Afbeelding voorkant: Carmen Martínez Banús, 2 november 2007

Voorwoord

Na bijna een jaar schrijven is hij dan eindelijk af: mijn scriptie om de master Planologie te kunnen afronden. Het is geen makkelijk jaar geweest, de grote vrijheid die je krijgt vanuit de faculteit om zelf een onderwerp te kiezen en een onderzoeksopzet te bedenken die hierbij past heeft bij mij voor veel vertraging gezorgd. Vaak wist ik echt niet waar te beginnen of hoe nu verder.

Het onderwerp dat ik uiteindelijk gekozen heb is 'het beeldkwaliteitplan'. Mijn gehele studie ben ik al gefascineerd door de structuur en architectuur van woonwijken. Door alleen te kijken is al te zien in welke periode de wijk gebouwd is, op het moment van ontwerpen dachten architecten, planologen en stedenbouwkundigen altijd dat ze een wijk ontworpen hadden die aan de wensen van bewoners voldoet, waar mensen met plezier kunnen wonen. Toch blijken uitgangspunten tijdens het ontwerp niet altijd overeen te komen met de werkelijkheid. Zo is de Bijlmer gebouwd met het idee dat de functies wonen, werken en recreëren apart van elkaar geplaatst moeten worden. Dit uitgangspunt bleek niet te werken en daarna is er een omslag geweest naar de andere kant: multifunctionele wijken met alle voorzieningen aanwezig. Dit laat zien dat plannen niet altijd overeenkomen met de werkelijkheid, moet je dan nog wel plannen willen opstellen? Of zou je mensen complete vrijheid moeten geven? Iedereen een kavel en bouw maar wat je mooi vindt? Dat komt de kwaliteit van een wijk misschien ook niet ten goede. Toen ben ik verder gaan zoeken en kwam erachter dat de gemeente een instrument heeft om ervoor te zorgen dat er eisen gesteld kunnen worden aan de architectuur van woningen: het beeldkwaliteitplan. Dit onderzoek is een evaluatie of de voorschriften en sfeerbeelden die in het plan gesteld zijn overeen komen met de werkelijkheid. De overkoepelende vraag is of de wijken die gebouwd zijn met behulp van een beeldkwaliteitplan uiteindelijk een hoge ruimtelijke kwaliteit kennen.

Ik wil graag de bewoners van mijn vijf onderzochte wijken bedanken die de tijd hebben genomen om mijn enquête in te vullen. Ook wil de gemeentes bedanken voor het meewerken aan de interviews en het opsturen van de verschillende beeldkwaliteitplannen. Daarnaast wil ik dr. ir. T. van Dijk bedanken voor de vele afspraken die ik met hem gehad heb waarin hij feedback heeft gegeven op mijn scriptie.

Ilse Russcher, 31 augustus 2011

Samenvatting

Een instrument van de gemeente om ruimtelijke kwaliteit bij woningen gebouwd door particulieren te waarborgen is het beeldkwaliteitplan, hierin kunnen eisen gesteld worden aan bebouwing. Het beeldkwaliteitplan zou een instrument kunnen zijn om duidelijk te maken wat wel en wat niet mag, dit moet zorgen voor meer samenhang tussen bebouwing. Volgens Prof. Dr. Ing. T.M. De Jong (1997) is het zorgen voor samenhang het belangrijkste doel van een beeldkwaliteitplan. Het probleem hierbij is dat de overheid vaststelt wat wel en wat niet mag, terwijl ruimtelijke kwaliteit een subjectief begrip is. Is de kwaliteit die de overheid beschrijft in een beeldkwaliteitplan ook de kwaliteit die bewoners nastreven? Om deze vraag te kunnen beantwoorden is er eerst onderzoek gedaan naar wat ruimtelijke kwaliteit precies is en hoe dit samenhangt met beeldkwaliteit. Hoe valt beeldkwaliteit precies te meten? Wanneer kan je zeggen dat het plan overeen komt met de werkelijkheid?

Door middel van enquêtes onder bewoners en interviews onder medewerkers van de gemeenten wordt getracht om de vraag te beantwoorden of de doelstellingen die in de plannen gesteld zijn, zijn bereikt in de werkelijkheid. In de enquêtes en interviews zijn de respondenten een aantal collages en uitspraken uit het onderzochte plan voorgelegd, met de vraag of zij vinden of dit overeen komt met de werkelijkheid. In de meeste gevallen komen de afbeeldingen uit de plannen niet overeen met de wijk, volgens de bewoners. De uitspraken uit het plan herkennen zij echter wel vaak. Maar wat zegt dit nu over de ruimtelijke kwaliteit van de onderzochte wijken? Is die nu hoog en zou die anders zijn geweest zonder beeldkwaliteitplan? Kortom: verhoogt het toepassen van een beeldkwaliteitplan de ruimtelijke kwaliteit van een wijk? Deze vraag blijkt op basis van de verkregen data van de interviews en enquêtes erg moeilijk te beantwoorden. Op basis van die data is namelijk alleen iets te zeggen over de doelbereiking van beeldkwaliteitplannen en niet over de doeltreffendheid. De vraag of het beleid heeft bijgedragen aan het bereiken van ruimtelijke kwaliteit wordt in dit onderzoek dan ook niet beantwoord, wel is te zeggen dat de gemeentes door het opstellen van het plan ervoor gezorgd hebben dat er nagedacht is over kwaliteit en dat daarom het beeldkwaliteitplan een zinvol instrument is om ruimtelijke kwaliteit te bereiken.

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Samenvatting	4
Inhoudsopgave	5
Lijst van figuren	8
1. Introductie	10
1.1 Inleiding	10
1.2 Ruimtelijk kwaliteitsbeleid	11
1.2.1 Rijk	11
1.2.2 Provincie	12
1.2.3 Gemeente	12
1.3 Aanleiding en doelstelling	13
1.4 Probleem- en vraagstelling	13
1.5 Relevantie	14
1.5.1 Wetenschappelijke relevantie	14
1.5.2 Maatschappelijke relevantie	15
1.6 Onderzoekopzet	16
1.7 Leeswijzer	17
2. Methode	18
2.1 Inleiding	18
2.2 Literatuurstudie	18
2.3 Case study	18
2.3.1 Casuselectie	19
2.3.1.1 Enquêtes	22
2.3.1.2 Interviews	23
3. Theoretisch kader	24
3.1 Inleiding ruimtelijke kwaliteit	24
3.2 Definitie ruimtelijke kwaliteit	24
3.2.1 Operationalisatie	25
3.2.2 Belevingswaarde en beeldkwaliteit	26
3.2.3 Structuur, identiteit en betekenis	27
3.3 Inleiding beleidsevaluatie	29
3.4 Definities beleidsevaluatie	29
3.4.1 Doelbereikingsonderzoek	30
3.4.2 Effectiviteitsonderzoek en causaliteit	30
3.5 Synthese ruimtelijke kwaliteit en beleidsevaluatie	31

3.6 Conceptueel model	32
4. Case 1: Hoogeveen, Erflanden.	33
4.1 Inleiding	33
4.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden	34
4.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten	36
4.4 Conclusies	39
4.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?	39
4.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van dit beeldkwaliteitplan?	39
5. Case 2: Nieuw Buinen	40
5.1 Inleiding	40
5.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden	41
5.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten	43
5.4 Conclusies	46
5.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?	46
5.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van dit beeldkwaliteitplan?	46
6. Case 3: Zuidhorn	47
6.1 Inleiding	47
6.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden	48
6.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten	50
6.4 Conclusies	54
6.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?	54
6.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van dit beeldkwaliteitplan?	54
7. Case 4: Grootegast	55
7.1 Inleiding	55
7.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden	56
7.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten	58
7.4 Conclusies	61
7.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?	61
7.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van het plan?	61
8. Case 5: Assen	62
8.1 Inleiding	62
8.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden	63
8.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten	65
8.4 Conclusies	69
8.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?	69
8.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van het plan?	69
9. Conclusies en aanbevelingen	71
9.1 Conclusies	71

9.2 Aanbevelingen	73
10. Discussie en reflectie	74
10.1 Discussie	74
10.2 Reflectie	74
Bronnen	75
Geraadpleegde personen	77
Bijlagen	78
Bijlage 1 Enquêtevragen bewoners	78
Bijlage 2 Interviewvragen medewerker Ruimtelijke Ordening	80
Bijlage 3 In de enquêtes gebruikte collages	81

Lijst van figuren

Hoofdstuk 1:

- 1.1 Model evaluatieonderzoek
- 1.2 Onderzoeksopzet

Hoofdstuk 2:

- 2.1 Afbakening spreiding (bewerking Dammer, 2007)
- 2.2 Afbakening architectonische regie en sturing (bewerking Dammers, 2007)
- 2.3 Percentage particulier gebouwde woningen per provincie in 2005 (Dammers, 2007)

Hoofdstuk 3:

- 3.1 Matrix ruimtelijke kwaliteit geoperationaliseerd (Hooimeijer, 2001)
- 3.2 De relatie tussen beeldkwaliteit en ruimtelijke kwaliteit (bewerking Hooimeijer, 2001. Lynch 1959)
- 3.3 Model evaluatieonderzoek
- 3.4 Causaliteit (ministerie van Financiën, 2003)
- 3.5 Conceptueel model

Hoofdstuk 4:

- 4.1 Woningen 'De laan' (maps.google.com)
- 4.2 Kaart positie onderzochte kavels (bewerking beeldplan)
- 4.3 Sfeerbeelden (bewerking beeldplan)
- 4.4 Gekozen sfeerbeeld
- 4.5 Samenvatting paragraaf 4.3

Hoofdstuk 5:

- 5.1 Woningen Westerdiep, Nieuw Buinen (maps.google.com)
- 5.2 Kaart positie onderzochte kavels (bewerking beeldkwaliteitplan)
- 5.3 Sfeerbeelden (bewerking beeldkwaliteitplan)
- 5.4 Gekozen sfeerbeeld
- 5.5 Samenvatting paragraaf 5.3

Hoofdstuk 6:

- 6.1 Zonstraat, Zuidhorn (maps.google.com)
- 6.2 Kaart positie onderzochte kavels (bewerking beeldkwaliteitplan)
- 6.3 Sfeerbeelden (bewerking beeldkwaliteitplan)
- 6.4 Gekozen sfeerbeeld
- 6.5 Samenvatting paragraaf 6.3

Hoofdstuk 7:

- 7.1 Kaart positie onderzochte kavels (bewerking beeldkwaliteitplan)
- 7.2 De Noord, Grootegast (maps.google.com)
- 7.3 Sfeerbeelden (bewerking beeldkwaliteitplan)
- 7.4 Gekozen sfeerbeeld
- 7.5 Samenvatting paragraaf 7.3

Hoofdstuk 8:

8.1 Houtlaan (maps.google.com)

8.2 Kaart positie onderzochte kavels (bewerking beeldkwaliteitplan)

8.3 Sfeerbeelden (bewerking beeldkwaliteitplan)

8.4 Gekozen sfeerbeeld

8.5 Samenvatting paragraaf 5.3

1. Introductie

1.1 Inleiding

In nieuwe woonwijken, gebouwd eind jaren '90 tot heden, wordt vaker dan in eerder gebouwde naoorlogse wijken gekozen om een deel van de kavels uit te geven aan particulieren. Dit is toe te schrijven aan beleid van de Rijksoverheid. In de Nota Wonen (VROM 2001) wordt een doelstelling gesteld van 30% particuliere bouw vanaf 2005. Deze doelstelling werd in 2006 in een nieuwe woonvisie al weer losgelaten, 11% van de woningen werd toen particulier gebouwd. Vooral in de Randstad is het aandeel particuliere bouw laag, dit komt deels door hoge grondprijzen. In landelijke gebieden is het aandeel particulier gebouwde woningen een stuk hoger. (Dammers et al 2007)

Over het uitgeven van vrije kavels aan particulieren bestaat discussie. Aan de ene kant zijn er mensen, zoals Carel Weeber, die pleiten voor meer particuliere bouw om eenvormigheid van 'projectmatige massabouw' tegen te gaan. Aan de andere kant zijn er mensen die de kwaliteit van woningen gebouwd door particulieren ter discussie stellen. Deze kwaliteit zou laag zijn ('witte schimmel') doordat woningen niet in samenhang met elkaar gebouwd zijn. Hier ligt dus een regierol voor de gemeente (Dammers, 2007). Dammers (2007) zegt hier verder over:

'Het spanningsveld tussen het vervullen van individuele woonwensen op eigen kavel en het waarborgen van een samenhangend beeld van de woonomgeving vereist een zorgvuldige afstemming tussen de stedenbouwkundige regie en de architectonische regie. Dit is het belangrijkste onderdeel van de planvorming voor particulier opdrachtgeverschap. Het sterke verband tussen openbare ruimte, de bebouwing en de regie mag gedurende het hele proces door de gemeente niet uit het oog worden verloren.'

Volgens Dammers zou de gemeente dus in het oog moeten houden dat er een bepaalde samenhang en ruimtelijke kwaliteit ontstaat tussen de particulier gebouwde woningen en de omgeving. Hier heeft zij verschillende instrumenten voor. Ten eerste het bestemmingsplan, waarin voorwaarden gesteld worden aan de functies van de bebouwing, bijvoorbeeld wonen. Ook kunnen er in het bestemmingsplan voorwaarden worden opgenomen met betrekking tot hoogte of rooilijn van de bebouwing. Aan het uiterlijk van gebouwen kunnen echter geen voorwaarden worden gesteld binnen het bestemmingsplan. Via de welstandscommissie, die bouwvergunningen moet goedkeuren, kunnen wel eisen worden gesteld met betrekking tot het uiterlijk, maar ook tot zekere hoogte. In een beeldkwaliteitplan kunnen deze voorwaarden uitgebreid worden opgenomen. De welstandscommissie toetst dan bouwplannen aan het beeldkwaliteitplan.

Bij een hoog niveau van regie door de gemeente bij particuliere bouw zou het beeldkwaliteitplan een instrument kunnen zijn om duidelijkheid te geven over wat wel en wat niet mag. Samenhang tussen bebouwing en omgeving kan dan verbeteren ten opzichte van particuliere bouw zonder regie. Door het toepassen van een beeldkwaliteitplan zou een hogere ruimtelijke kwaliteit bereikt worden. Dit onderzoek gaat in op de vraag of de ruimtelijke kwaliteit die in een beeldkwaliteitplan beschreven is, door middel van voorschriften en sfeerbeelden, overeen komt met de werkelijkheid. Hierbij is het belangrijk om duidelijk te maken hoe ruimtelijke kwaliteit precies gedefinieerd wordt. Omdat het begrip erg subjectief is, is het aannemelijk dat overheid

en bewoners er niet hetzelfde onder verstaan. De vraag is dan ook of de gewenste kwaliteit in het beeldkwaliteitplan ook de kwaliteit is die bewoners van de wijk wensen, of dat het vooral een beeld is dat door de gemeente wordt nagestreefd.

1.2 Ruimtelijk kwaliteitsbeleid

Ruimtelijke kwaliteit staat op de agenda van alle overheidslagen. Dit komt al naar voren in de definitie van het begrip ruimtelijke ordening: *'het bewust interveniëren in de ruimtelijke orde via fysieke maatregelen en regelgeving om ruimtelijke kwaliteiten te behouden en waar mogelijk te verbeteren.'* (Voogd, 2006 p. 18) Op de definitie en operationalisatie van het begrip ruimtelijke kwaliteit wordt later ingegaan. In deze paragraaf volgt een (niet volledige) opsomming van ruimtelijk kwaliteitsbeleid op de niveaus van rijk, provincie en gemeente.

1.2.1 Rijk

Nota's Ruimtelijke Ordening:

In de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening (1988) is het begrip 'ruimtelijke kwaliteit' een kernbegrip. Het begrip wordt uitgesplitst in drie waarden: gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Deze drie waarden komen niet zomaar uit de lucht vallen, ze zijn afgeleid van drie begrippen die Vitruvius (60 BC) gebruikte om de kwaliteit van een bouwwerk te beschrijven, namelijk schoonheid, bruikbaarheid en degelijkheid. (Hooimeijer, 2001)

De Vierde Nota Ruimtelijke Ordening gebruikt de uitsplitsing in drie waarden, de Vijfde Nota werkt dit verder uit tot zeven dimensies voor ruimtelijke kwaliteit, te weten: ruimtelijke diversiteit, economische en maatschappelijke functionaliteit, culturele diversiteit, sociale rechtvaardigheid, duurzaamheid, aantrekkelijkheid en menselijke maat.

In de Nota Ruimte worden de zeven dimensies echter weer losgelaten en keert men weer terug naar de drie waarden uit de Vierde Nota (Hidding, 2006). In de Nota Ruimte wordt ook een ander begrip geïntroduceerd, namelijk basiskwaliteit. Dit begrip hangt samen met het uitgangspunt van de rijksoverheid 'decentraal wat kan, centraal wat moet'. De basiskwaliteit wordt gezien als ondergrens voor alle ruimtelijke plannen. Sommige onderwerpen van basiskwaliteit worden via wetten geregeld, zoals bijvoorbeeld een ondergrens voor stank, geluid en externe veiligheid, maar ook de Monumentenwet. Op andere vlakken worden lagere overheden alleen gestimuleerd om meer te bereiken dan alleen de basiskwaliteit, zoals op het gebied van stedelijke herstructurering.

Naast de Nota Ruimte bestaan er nog andere beleidsdocumenten waarin ruimtelijke kwaliteit een rol speelt, bijvoorbeeld de Nota Architectuurbeleid en de Nota Belvedere. De Nota Belvedere (1999) wil richting geven aan hoe er met cultuurhistorie wordt omgegaan. Uitgangspunt is hierbij dat cultuurhistorie kwaliteit toevoegt aan ruimtelijke inrichting, hierbij gaat het met name om de belevingswaarde uit het begrip ruimtelijke kwaliteit. In de Nota Architectuurbeleid (1991) wordt gesproken over architectonische kwaliteit. Deze bestaat uit drie elementen: gebruikswaarde, toekomstwaarde en culturele waarde. De eerste twee zijn gelijk aan de opsplitsing van ruimtelijke kwaliteit in drie delen, de culturele waarde is vergelijkbaar met de belevingswaarde maar wordt anders genoemd omdat architectuurbeleid onderdeel uitmaakt van het cultuurbeleid. Volgens de notitie cultuurbeleid (1985) houdt kwaliteit in dat het ontwerp voldoet aan de criteria

originaliteit, vakmanschap en zeggingskracht. De culturele waarde lijkt dus breder gedefinieerd te worden dan de belevingswaarde.

In de Nota Architectuurbeleid wordt ook gesproken over beeldkwaliteitplannen. Vanuit het Rijk moet het gebruik van deze plannen gestimuleerd worden. Gemeenten richten zich te veel op alleen de bestemming van gronden, en moeten zich ook gaan richten op de vorm en structuur van stedelijke ontwikkelingen.

1.2.2 Provincie

Op het gebied van ruimtelijke kwaliteit houdt de provincie zich vooral bezig met uitvoering van het rijksbeleid voor het landelijk gebied. In de Wet inrichting landelijk gebied (WILG) wordt onder andere gesproken over gebiedsgericht beleid, dat is gericht op 'de verbetering van de kwaliteit van het landelijk gebied'. (LNV, 2006) Onderdeel van de wet is het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG), waarin de financiering van gebiedsgericht beleid wordt geregeld. De WILG en ILG zijn echter niet relevant voor dit onderzoek, omdat dit over stedelijk gebied gaat. Het schaalniveau is anders, in plaats van provinciaal en regionaal voor het landelijk gebied vindt de planvorming voor stedelijk gebied veel meer plaats op lokaal en eventueel regionaal schaalniveau. Hierbij is het beleid van de gemeente dus het meest belangrijk.

Een ander instrument van de provincie is de structuurvisie. Hierin worden de hoofdlijnen van het te voeren ruimtelijk beleid beschreven. Het heeft echter geen juridisch bindende doorwerking naar lagere overheden (Voogd, 2006)

1.2.3 Gemeente

Zoals al eerder gezegd is ruimtelijke kwaliteit binnen het gemeentelijk beleid een belangrijk agendapunt. Voor het hele grondgebied van de gemeente is het verplicht om een bestemmingsplan op te stellen. Hierin staan de voorschriften over het gebruik van grond, ook weergegeven op kaarten (Voogd 2006). Er kan dus niet zomaar wat gebouwd worden als een particulier een kavel koopt. Via het bestemmingsplan wordt dus geregeld wát er gebouwd mag worden, via een welstandsnota aan welke eisen met betrekking tot het uiterlijk het gebouw moet voldoen. Elke bouwaanvraag wordt getoetst aan de eisen beschreven in deze nota. Hierdoor komt kwaliteit pas kijken bij de uitwerkingsfase, doordat bouwplannen pas beoordeeld worden wanneer het ontwerp al gemaakt is. Naast het bestemmingsplan en de Welstandsnota kunnen er ook beeldkwaliteitplannen opgesteld worden. Het beeldkwaliteitplan is een mogelijke oplossing voor het probleem dat bouwplannen pas in de uitwerkingsfase getoetst kunnen worden. Voordat een bouwplan gemaakt wordt, is het namelijk al duidelijk aan welke eisen het moet voldoen.

De definitie van beeldkwaliteitplan is: *'een samenhangend pakket van intenties, aanbevelingen en/of richtlijnen voor het veilig stellen, creëren en/of verbeteren van beeldkwaliteit in een bepaald gebied'* (VROM, 1993)

Beeldkwaliteitplannen kunnen worden onderverdeeld in drie gebruiksdoelen:

- **Beleidskader:** beschreven worden dan de hoofdlijnen van ruimtelijk beleid. Het plan kan dan onderdeel zijn van een structuur- of bestemmingsplan.
- **Ontwerp- en uitvoeringskader:** bij de start van het ontwerpproces geeft het plan richtlijnen en aanbevelingen met betrekking tot de beoogde vorm- en beeldkwaliteit. Het plan is vaak een aanvulling op het bestemmingsplan, er staat in beschreven hoe het stedenbouwkundig plan met betrekking tot de beeldkwaliteit geïnterpreteerd dient te worden.
- **Toetsingskader:** bij dit gebruiksdoel gaat het vooral om criteria te geven bij de beoordeling van bouwplannen. Dit verschilt in essentie dus niet met het toetsen

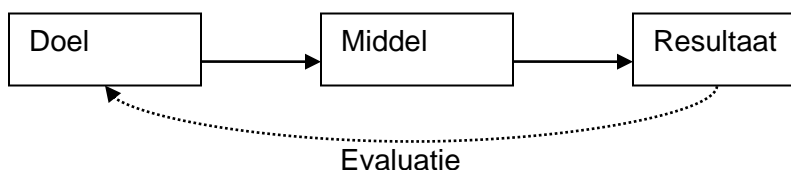
van bouwplannen aan de Welstandsnota, omdat hier ook in de uitwerkingsfase van de bouwplannen pas getoetst wordt. Het beeldkwaliteitplan kan dus onderdeel of uitwerking zijn van een bestemmingsplan of van het welstandsbeleid.

1.3 Aanleiding en doelstelling

Aanleiding voor dit onderzoek is de discussie over ruimtelijke kwaliteit van particulier gebouwde woningen: er zou te weinig samenhang ontstaan binnen wijken en straten. Men spreekt over 'witte schimmel' en 'Belgische toestanden'. (Dammers et al., 2007) Aan de andere kant zijn er mensen die zich afzetten tegen projectbouw. Dit zou te eentonig zijn en niet aan de wensen van de huidige consument voldoen. Er is echter ook een tussenweg mogelijk, wanneer de gemeente eisen stelt aan particulier gebouwde woningen. Deze eisen kunnen in een beeldkwaliteitplan uitgewerkt worden. Dit zou in de ontwerpfase meer duidelijkheid kunnen scheppen wat er wel en niet mag. Maar leidt het stellen van eisen ook tot meer kwaliteit? Kwaliteit is immers een subjectief begrip. Kunnen bouwers wel hun eigen wensen vervullen wanneer er eisen gesteld worden aan het uiterlijk van de woningen? Of is het collectief belang (samenhang) groter dan het individueel belang (eigen ontwerp) en is de gemeente de enige die dit collectief belang kan waarborgen? Deze vragen zijn de aanleiding voor dit onderzoek naar de effectiviteit van beeldkwaliteitplannen bij woningen gebouwd door particulieren. Het doel van dit onderzoek is om inzichtelijk te maken of het beeldkwaliteitplan een effectief instrument is voor gemeenten om de gewenste ruimtelijke kwaliteit van particulier gebouwde woningen te waarborgen.

1.4 Probleem- en vraagstelling

Een beeldkwaliteitplan wordt opgesteld vanuit het uitgangspunt dat de gemeente een regierol moet vervullen bij de bouw van particuliere woningen. In bestemmingsplannen zijn bepaalde eisen op te nemen, zoals rooilijn en bouwhoogte, om te voorkomen dat mensen een te groot huis op een te kleine kavel bouwen. Kwaliteitseisen zijn echter hierin niet op te nemen. De Welstandscommissie beoordeelt bouwplannen pas als ze ontworpen zijn, in een beeldkwaliteitplan kunnen de eisen voor het ontwerp van de woning duidelijk gemaakt worden, zodat het ontwerp hieraan kan voldoen. Dit kan veel duidelijkheid scheppen. Ondanks de beschreven eisen kan het nog steeds voorkomen dat gebouwde woningen niet in het straatbeeld passen. Is het beeldkwaliteitplan wel een goed middel om ervoor te zorgen dat vooraf gestelde kwaliteitseisen (doelen) ook gerealiseerd worden (resultaten)? (zie figuur 1.1)

Figuur 1.1 Model evaluatieonderzoek

De hoofdvraag is:

- Komt de ruimtelijke kwaliteit die in een beeldkwaliteitplan beschreven is, door middel van voorschriften en sfeerbeelden, overeen met de werkelijkheid?

Deelvragen:

- Wat is ruimtelijke kwaliteit en hoe hangt het samen met beeldkwaliteit?
- Welke verschillende manieren zijn er om beleid te evalueren?
- Cases: wat zijn de doelstellingen in beeldkwaliteitplannen en worden deze doelstellingen bereikt in de onderzochte cases?
- Wat zijn de succes- en faalfactoren van de verschillende beeldkwaliteitplannen?
- Cases: wat vinden de verschillende belanghebbenden en gebruikers van de uiteindelijk bereikte beeldkwaliteit en is er een verschil van mening hierover tussen de experts en gebruikers?

1.5 Relevantie

Op welke manier is dit onderzoek wetenschappelijk en maatschappelijk relevant?

1.5.1 Wetenschappelijke relevantie

In de vakliteratuur is er weinig geschreven over beeldkwaliteitplannen. Carel Weeber (1997) uit kritiek op het bestaan van beeldkwaliteitplannen, hij vindt dat de overheid niet het beeld moet kunnen bepalen, dit zou moeten ontstaan vanuit de markt. Net als Weeber bekritiseert ook Hebly (1996) het beeldkwaliteitplan. Doordat het plan vooraf een bepaald esthetisch beeld schetst wordt de creativiteit van architecten beperkt. Hij ziet het beeldkwaliteitplan *'als sluitstuk van de naoorlogse stedenbouw die zich baseerde op de wijkgedachte.'*(p. 52) De wijkgedachte ziet nieuwe stadswijken los van de stad, het beeldkwaliteitplan versterkt dit gevoel doordat het vaak gericht is op het versterken of creëren van een wijkidentiteit. Ook Drs. Van Winsen (1997) ziet dit laatste als een valkuil van beeldkwaliteitplannen. In sommige plannen wordt vergeten dat nieuwbouwwijken niet alleen een eigen identiteit moeten hebben, maar dat deze identiteit ook aan zou moeten sluiten bij bestaande bebouwing. Samenhang ontstaat zo dus wel binnen een wijk, maar niet in relatie tot andere wijken en de stad. De vraag is of een dergelijke wijk wel een hoge ruimtelijke kwaliteit heeft. Een andere valkuil die van Winsen beschrijft is dat de gewenste beeldkwaliteit omschreven in plannen voor nieuwbouwwijken gevoelig zijn kunnen zijn voor mode. Dit komt doordat er in het plan de onderliggende kwaliteitsnormen niet uitgelegd worden, waardoor er geen onderbouwing wordt gegeven van de voorschriften en wensbeelden in het plan.

In het 'rapport Beeldkwaliteitplan in beeld' (VROM, 1997) is een evaluatieonderzoek gedaan naar de inhoud en de werking van 18 verschillende beeldkwaliteitplannen. Volgens dit rapport wordt de werking van een plan bepaald door drie aspecten: maatwerk, inhoud en draagvlak. De plannen zijn in het onderzoek getoetst op deze aspecten. Wat betreft de inhoud van de plannen is er geanalyseerd of de plannen aan een aantal kenmerken voldoen. Het plan moet bijvoorbeeld een analyse van het plangebied bevatten en richtlijnen voor toekomstige ontwikkelingen in tekst en in illustraties. Ook de begrippen van Lynch (structuur, identiteit en betekenis, zie paragraaf 2.2.2 en verder) moeten uitgewerkt worden in een plan. Na de analyse van de werking en inhoud zijn een aantal aanbevelingen gedaan voor het opstellen van een beeldkwaliteitplan.

De werking van het plan wordt bijvoorbeeld vergroot door ervoor te zorgen dat het beeldkwaliteitplan vastgesteld is door de gemeente. Ook is het van belang dat bouwers betrokken zijn bij de opstelling van het plan, zodat het plan draagvlak heeft. Het rapport

kijkt vooral naar de inhoud van de plannen: voldoet dit aan de eisen voor een beeldkwaliteitplan? Veel van de onderzochte plannen zijn nog niet geheel uitgevoerd, hierdoor is onderzoek naar het bereiken van de doelen uit het beeldkwaliteitplan vaak niet (geheel) mogelijk.

Dit onderzoek is, net als het 'Rapport Beeldkwaliteitplan in beeld', een evaluatieonderzoek. In dat rapport lag de focus zoals gezegd vooral op de inhoud en werking van de plannen. Er wordt geëvalueerd of de beeldkwaliteitplannen aan de eisen voor een goed plan voldoen. Het resultaat van dat onderzoek zijn een aantal aanbevelingen waarbij de werking, inhoud en draagvlak van het plan vergroot kan worden.

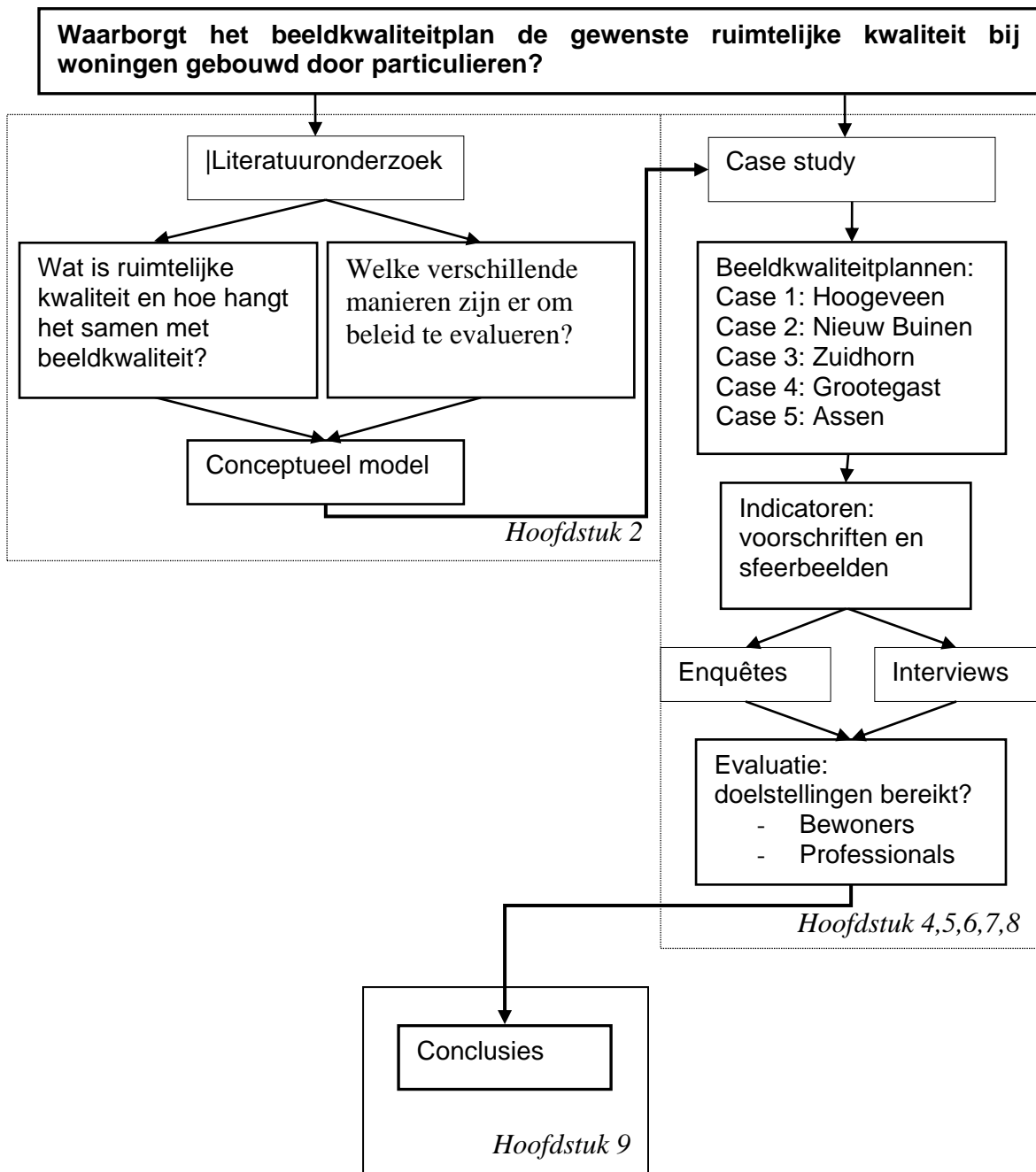
Dit onderzoek heeft een andere invalshoek. De doelen die in het plan gesteld zijn worden vergeleken met de werkelijkheid. Zo kan dus gekeken worden of de werkelijkheid overeen komt met de doelstellingen uit het plan. Uitgangspunt hierbij is dat het beeldkwaliteitplan een bepaalde mate van ruimtelijke kwaliteit nastreeft. Het resultaat van dit evaluatieonderzoek zal de beantwoording van de vraag of de ruimtelijke kwaliteit die in een beeldkwaliteitplan beschreven is, door middel van voorschriften en sfeerbeelden, overeen komt met de werkelijkheid. Het gaat dus om de doelbereiking van het plan. In het 'Rapport beeldkwaliteitplan in beeld' zijn de doelstellingen van het plan niet vergeleken met de werkelijkheid, alleen of de onderzochte plannen aan een aantal door de onderzoekers beschreven kenmerken voldoen. Dit onderzoek kan dus een toevoeging zijn aan het bestaande evaluatieonderzoek, omdat er nog geen evaluatie is gedaan naar de doelbereiking van beeldkwaliteitplannen.

1.5.2 Maatschappelijke relevantie

Dit onderzoek kan voor gemeentes relevant zijn, omdat er wordt geëvalueerd of doelstellingen van plannen behaald zijn. Ook kan dit onderzoek inzicht geven in de verschil in meningen tussen medewerkers van de gemeente die betrokken zijn geweest bij het opstellen van het plan en bewoners over de bereikte kwaliteit in de onderzochte wijken. Bij het opstellen van het plan speelt bij de gemeente vaak een weging mee tussen wat bewoners willen en wat de gemeente als algemeen belang ziet, doordat in dit onderzoek beide partijen ondervraagd zijn, zou voor de gemeente duidelijker kunnen worden wat bewoners willen en hoe ze het plan terug zien in de wijk. Voor gemeentes kan dit onderzoek dus inzicht geven in succes- en faalfactoren van beeldkwaliteitplannen, zodat faalfactoren in de toekomst vermeden en succesfactoren opnieuw gebruikt kunnen worden.

1.6 Onderzoeksofzet

Dit onderzoek bestaat uit 2 delen, het eerste deel is een literatuuronderzoek en het tweede deel een case study onderzoek. In het literatuuronderzoek wordt beschreven hoe ruimtelijke kwaliteit te definiëren en te meten is. Ook wordt uitgelegd hoe het in samenhang is te zien met beeldkwaliteit. Daarnaast wordt uitgewerkt wat beleidsevaluatie is. Hieruit ontstaat vervolgens een conceptueel model. In het case study onderzoek worden 5 cases besproken, die daarna aan de hand van het conceptueel model geëvalueerd zullen worden.

Figuur 1.2 Onderzoeksofzet

1.7 Leeswijzer

Hoofdstuk 1 is de introductie van het onderzoek. Er wordt een inleiding gegeven over het onderwerp van onderzoek en er wordt uitgelegd hoe in Nederland ruimtelijke kwaliteit op de beleidsagenda staat. Verder wordt in hoofdstuk 1 de probleem-, doel- en vraagstelling, de verantwoording en de onderzoeksopzet beschreven. In hoofdstuk 2 staan de onderzoeksmethoden uitgelegd. Er wordt beschreven op welke manier er informatie verkregen is om de deelvragen te kunnen beantwoorden. Ook wordt er uitgelegd hoe de cases geselecteerd zijn. Verder wordt er beschreven waarom bepaalde keuzes met betrekking tot de methoden van onderzoek, de te enquêteren personen en de te interviewen personen gemaakt zijn.

Hoofdstuk 3 is het theoretisch kader. Er wordt uitgelegd wat ruimtelijke kwaliteit is en hoe het samenhangt met beeldkwaliteit en er wordt beschreven welke verschillende manieren er zijn om beleid te evalueren. Vervolgens wordt er een conceptueel model opgesteld.

In hoofdstuk 4 tot en met 8 worden de 5 cases uitgewerkt in deze volgorde:

Hoofdstuk 4: Hoogeveen, wijk: Erflanden

Hoofdstuk 5: Nieuw Buinen, wijk: Nieuw Veenlanden

Hoofdstuk 6: Zuidhorn, wijk: Oostergast

Hoofdstuk 7: Grootegast, wijk: 't Roblespark

Hoofdstuk 8: Assen, wijk: Houtlaan

Per case wordt geëvalueerd of de beoogde doelstellingen bereikt zijn. Komen de voorschriften en sfeerbeelden die in het plan beschreven staan overeen met de werkelijkheid?

De conclusie volgt in hoofdstuk 9. In dit hoofdstuk wordt de hoofdvraag 'Komt de ruimtelijke kwaliteit die in een beeldkwaliteitplan beschreven is, door middel van voorschriften en sfeerbeelden, overeen met de werkelijkheid?' beantwoord.

2. Methode

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de methoden van onderzoek toegelicht. Er wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van drie verschillende onderzoeksmethoden, namelijk literatuurstudie, enquête en interviews. Hoe deze methoden gebruikt gaan worden in dit onderzoek wordt in onderstaande paragraaf beschreven, ook wordt per methode uitgelegd waarom bepaalde keuzes voor de te enquêteren personen, te interviewen personen en de onderzochte cases zijn gemaakt.

2.2 Literatuurstudie

Het eerste deel van dit onderzoek bestaat uit een literatuurstudie. Onderzocht wordt hoe ruimtelijke kwaliteit te definiëren en te meten is. Deze kennis wordt gehaald uit boeken en artikelen over ruimtelijke kwaliteit en uit beleidsstukken van VROM over ruimtelijke kwaliteit en beeldkwaliteitplannen. Ook wordt uitgelegd hoe het in samenhang te zien is met beeldkwaliteit, dit door het begrip ruimtelijke kwaliteit verder uit te splitsen in waardes en belangen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van de operationalisatie van ruimtelijke kwaliteit door Hooimeijer (2001) en het begrippenkader voor beeldkwaliteit dat is opgesteld door Lynch (1959).

Omdat dit onderzoek een evaluatie onderzoek is wordt hierna, ook door middel van literatuuronderzoek, uitgewerkt op welke manieren beleid geëvalueerd kan worden. Onder andere Arts (1998) en Bressers (1991) hebben hier over geschreven. Daarna wordt bepaald welke evaluatiemethode voor het onderzoek naar de effectiviteit van beeldkwaliteitplannen het meest geschikt is en dus voor dit onderzoek gebruikt gaat worden. Uit de literatuurstudie volgt ten slotte een conceptueel model, die gebruikt gaat worden als basis voor het case study onderzoek.

2.3 Case study

Het conceptueel model is de basis van het case study onderzoek. In het case study onderzoek worden vijf beeldkwaliteitplannen geëvalueerd. In deze paragraaf wordt eerst beschreven op welke wijze de vijf cases zijn gekozen. De cases worden onderzocht met behulp van twee verschillende methoden, namelijk enquête en interview. De bewoners van de wijken zijn geënquêteerd. Dit is een praktische methode, omdat er per wijk gemiddeld 20 mensen om hun mening gevraagd is, het interviewen van in totaal 100 personen zou te veel tijd kosten. Verder zijn de vragen zo opgesteld dat ze zeer geschikt zijn om te beantwoorden per enquête. Van de 9 vragen zijn namelijk 7 vragen gesloten. Gesloten vragen zijn makkelijker te beantwoorden en te analyseren (Flowerdew and Martin, 2005).

Ook de gemeentes worden ondervraagd, door middel van interviews. Dit is een geschikte methode omdat de vragen open zijn en er zo makkelijker doorgevraagd kan worden. Omdat het om vijf gemeentes gaat is het praktisch ook goed uit te voeren. Er wordt gevraagd of zij vinden dat de voorschriften en sfeerbeelden uit het plan overeenkomen met de werkelijkheid en of ze de antwoorden van de bewoners op de enquêtevragen kunnen verklaren. Door twee verschillende groepen te ondervragen kan er een meer complete conclusie gegeven worden op de vraag of het plan overeenkomt met de werkelijkheid en of het plan heeft gezorgd voor meer kwaliteit. Er bestaat namelijk vaak een discrepantie tussen de meningen van professionals en 'leken' wat mooi gevonden wordt (Nasar, 1994) In paragraaf 2.3.1 en 2.3.2 wordt uitgelegd op

welke manier de methoden 'interview' en 'enquêtes' worden gebruikt bij het beantwoorden van de deelvragen.

2.3.1 Casusselectie

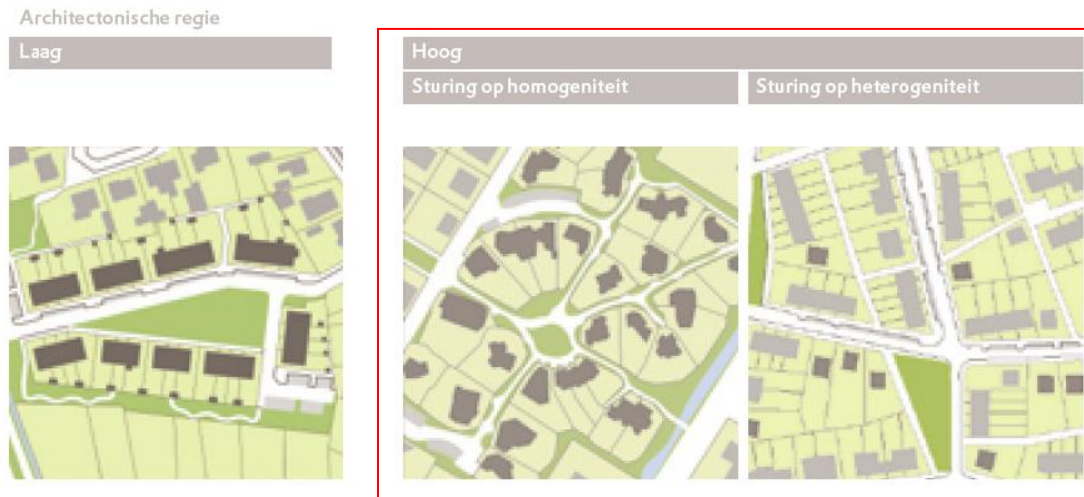
De gekozen cases moeten voldoen aan verschillende eisen. Ten eerste moet het beeldkwaliteitplan opgesteld zijn voor recente woonwijken waar een deel van de woningen gebouwd is door particulieren. De manier waarop de particulier gebouwde woningen gespreid zijn binnen de wijk is belangrijk voor dit onderzoek. Woningen zijn gegroepeerd of gebouwd in clusters, waarbij particulier gebouwde woningen die gestrooid in woonwijken zijn gebouwd buiten beschouwing worden gelaten. Dit omdat het onderzoek zich ook wil concentreren op de samenhang of diversiteit tussen de verschillende particulier gebouwde woningen, en niet alleen op de relatie met projectmatig gebouwde woningen. Deze samenhang is duidelijker als de woningen gegroepeerd of geclusterd zijn gebouwd. Bij particulier gebouwde woningen die gestrooid zijn gebouwd in de wijk is de relatie tussen die woningen minder duidelijk te zien, omdat zij niet dicht bij elkaar staan maar meer op zichzelf (Dammers et. al. 2007). Figuur 2.1 laat de afbakening in spreiding van kavels zien.

Figuur 2.1 Afbakening spreiding
(Bron: eigen bewerking, uit Dammers 2007)

Ook de mate van architectonische regie die gevoerd is bij het uitvoeren van een plan is belangrijk voor de selectie van de cases binnen dit onderzoek. Deze regie, ook wel beeldregie genoemd, kan namelijk hoog of laag zijn. Bij een lage beeldregie zijn vaak alleen zaken als maximale hoogte van bebouwing vastgesteld. Bij een hoge regie worden ook bijvoorbeeld architectuurstijlen en materiaalgebruik beschreven. Bij een hoge beeldregie kunnen twee eindbeelden nagestreefd worden: een homogeen of een heterogeen eindbeeld. Per deelgebied kunnen bijvoorbeeld verschillende architectuurstijlen voorgeschreven worden, waardoor een heterogeen eindbeeld ontstaat.

In de onderzochte cases kunnen zowel homogeen als heterogeen opgebouwde woonwijken voor komen, de beeldregie zal echter altijd hoog zijn. Bij een lage beeldregie zal namelijk over het algemeen geen beeldkwaliteitplan opgesteld zijn, omdat de zaken die dan geregisseerd worden ook in een bestemmingsplan opgenomen kunnen worden. Bij een hoge beeldregie is een aanvulling op het bestemmingsplan nodig, want hierin kunnen geen architectuurstijlen of voorwaarden voor materiaalgebruik opgenomen worden. Om deze voorwaarden op te nemen zou een gemeente dus een beeldkwaliteitplan kunnen opstellen. De mate van architectonische regie en sturing wordt in figuur 2.2 afgebeeld. (Dammers et. al. 2007)

Figuur 2.2 Afbakening architectonische regie en sturing (Bron: eigen bewerking, uit Dammers 2007)

Naast de mate van architectonische regie is het ook belangrijk dat de beeldkwaliteitplannen overeenkomen in de mate van detaillering. Vaak wordt in de plannen in woord én in beeld beschreven welke sfeer de gemeente nastreeft voor de wijk. Voor het uitvoeren van een evaluatieonderzoek moeten doelstellingen uit plannen vertaald worden in indicatoren (Bressers 1991) (zie verder paragraaf 3.4.1). In dit onderzoek is de keuze gemaakt om de beschrijvingen in voorschriften en sfeerbeelden uit het plan als indicatoren te gebruiken om te evalueren of het plan overeenkomt met de werkelijkheid. Om dit onderzoek op deze manier uit te kunnen voeren, moeten de onderzochte plannen daarom allemaal afbeeldingen bevatten die de beoogde sfeer voor de wijk laten zien.

De hoeveelheid geschreven beeldkwaliteitplannen is enorm, velen zijn niet of intern uitgegeven en andere plannen zijn openbaar. Om het onderzoek te vergemakkelijken zijn alleen beeldkwaliteitplannen onderzocht die openbaar zijn. Volgens VROM (1993) kan een beeldkwaliteitplan drie gebruiksdoelen kennen, namelijk als beleidskader, ontwerp- en uitvoeringskader en als toetsingskader. Omdat het onderzoek zich concentreert op recent gebouwde woonwijken met particuliere bouw zullen de onderzochte beeldkwaliteitplannen vooral een functie als ontwerp- en uitvoeringskader gehad hebben. Aan de start van het ontwerpen van de particulier gebouwde woningen moet dan al duidelijk zijn aan welke richtlijnen de woningen moeten voldoen.

De cases zijn dus geselecteerd op de volgende algemene criteria:

- recent gebouwde woonwijk (vanaf het jaar 2000 tot heden) met (gedeeltelijk) particuliere bouw
- de spreiding van kavels is geclusterd of gegroepeerd
- hoge architectonische regie, gericht op homogeniteit of heterogeniteit
- het plan bevat sfeerbeelden voor de te bouwen woningen
- het plan is openbaar gemaakt
- het plan is gebruikt als ontwerp- en uitvoeringskader voor de nieuw gebouwde woningen.

Door te selecteren op deze criteria is duidelijk welke beeldkwaliteitplannen wel en niet binnen het onderzoek passen. Er zijn echter nog te veel plannen die aan deze criteria voldoen, waardoor verdere afbakening dus nog nodig is. Er is gekozen om ook een geografische afbakening te gebruiken en woonwijken te onderzoeken die gelegen zijn in de provincies Drenthe en Groningen. Deze provincies zijn uit twee overwegingen gekozen, ten eerste omdat dit praktisch goed uit komt. Voor het case study onderzoek zullen de gemeenten en woonwijken bezocht moeten worden. Een korte afstand tot de stad Groningen vergemakkelijkt het onderzoek. Ten tweede zijn Drenthe en Groningen provincies waar veel particuliere bouw voorkomt, 25-30% in Drenthe en 20-25% in Groningen. (zie figuur 2.3)

Figuur 2.3 percentage particulier gebouwde woningen per provincie in 2005 (bron: Dammers 2007)

De volgende cases bleken aan alle voorwaarden te voldoen:

- Hoogeveen, wijk: Erflanden
- Nieuw Buinen, wijk: Nieuw Veenlanden
- Zuidhorn, wijk: Oostergast
- Grootegast, wijk: 't Roblespark
- Assen, wijk: Houtlaan

Nu is duidelijk welke cases onderzocht gaan worden en waarom. Hoe gaan deze beeldkwaliteitplannen precies onderzocht worden? Ten eerste zullen de verschillende beeldkwaliteitplannen geraadpleegd worden. Met deze informatie kan er een inleiding worden geschreven over de wijk. Beschreven gaat worden welke voorschriften en sfeerbeelden er in het plan staan. Deze informatie wordt later gebruikt in de enquêtes met bewoners en interviews met medewerkers van de gemeente.

Daarna zullen de resultaten van de enquêtes en interviews besproken worden. Hoe de enquêtes en interviews gestructureerd zijn en het waarom van de verschillende vragen zal in de komende paragrafen uitgelegd worden.

2.3.1. Enquêtes

Door middel van het enquêteren van bewoners (en waarschijnlijk vaak de bouwers) van particulier gebouwde woningen wordt onderzocht of zij vinden dat de sfeerbeelden en voorschriften uit het plan overeenkomen met de werkelijkheid. Er is gekozen om alleen de bewoners van particulier gebouwde woningen te enquêteren, en niet de buurtbewoners die in woningen gebouwd door projectontwikkelaars wonen. Dit omdat het voor het onderzoek belangrijk is dat de bewoners betrokken zijn geweest met het ontwerp van de woning. De vragen twee en drie van de enquête gaan hierover, er wordt gevraagd of bewoners bewust waren van het bestaan van het beeldkwaliteitplan en of ze ook bewust hebben gekozen voor een kavel in een wijk waar een beeldkwaliteitplan van kracht is. Daarna wordt gevraagd of ze het plan een kans vinden of een last bij het ontwerpen van de woning. Door deze vragen te analyseren komt er een antwoord op de deelvraag over succes- en faalfactoren. De vragen zeven en acht van de enquête gaan over de sfeerbeelden en voorschriften die in het beeldkwaliteitplan gesteld zijn. Er moet gekozen worden tussen drie sfeerbeelden, waarbij het eerste sfeerbeeld afbeeldingen bevat die uit het betreffende plan komen, het tweede sfeerbeeld bevat afbeeldingen die uit een ander onderzocht plan komen en het derde sfeerbeeld is samengesteld uit afbeeldingen uit een catalogus van een bouwbedrijf (www.bloemfontein.nl) (zie bijlage 3). De plannen verschillen sterk van elkaar qua beschreven sfeer, zo verwijst het Beeldkwaliteitplan De Laan naar de jaren '30 van de vorige eeuw en bijvoorbeeld het Beeldkwaliteitplan Nieuw Veenlanden naar de streektypische lintbebouwing als beoogde sfeer. Voor de enquêtevraag over deze sfeerbeelden is het belangrijk dat de beelden twee en drie wel vergelijkbaar zijn met de werkelijkheid, maar toch duidelijk verschillen van het eerste sfeerbeeld en de voorschriften in het desbetreffende plan. Dit versterkt de bewijskracht, als er vaker voor een verkeerd beeld wordt gekozen dan komt het sfeerbeeld dus niet genoeg overeen met de werkelijkheid. Valkuil hierbij is wel dat de sfeerbeelden toch te veel op elkaar kunnen lijken, waardoor de bewijskracht van de sfeerbeelden verminderd.

De volgende vraag bestaat uit vier of vijf uitspraken uit het betreffende onderzochte beeldkwaliteitplan. Deze uitspraken geven in tekst weer wat de beoogde sfeer is voor de wijk. Bewoners moeten met de cijfers 1 tot en met 5 aangeven in welke mate ze het eens zijn met de uitspraken. Als een meerderheid het eens is met een uitspraak kan aangenomen worden dat de uitspraken uit het plan overeenkomen met de werkelijkheid. In tegenstelling tot de vraag over de sfeerbeelden worden nu alleen maar uitspraken uit het onderzochte plan gebruikt en niet ook uit andere plannen. Dit omdat het bij de uitspraken nog lastiger is om een zin te kiezen die voldoende lijkt op de echte uitspraken uit het plan om gekozen te worden, maar niet zoveel erop lijkt dat de uitspraak ook van toepassing is op de wijk. Dit zou de bewijskracht van deze vraag sterk verminderen en daarom is ervoor gekozen om alleen uitspraken uit het onderzochte plan te gebruiken voor deze enquêtevraag.

Door de resultaten van de enquêtevragen te analyseren moet een antwoord gevonden worden op de vraag of de sfeerbeelden en voorschriften uit het plan met de werkelijkheid overeenkomen en dus of de doelstellingen die in het beeldkwaliteitplan gesteld zijn, volgens de bewoners behaald zijn. De enquêtevragen voor de bewoners zijn bijgevoegd in bijlage 1.

2.3.2 Interviews

Na het houden van de enquêtes onder bewoners worden er interviews gehouden met een medewerker Ruimtelijke Ordening van de betreffende gemeente. Om de uitkomsten goed te kunnen vergelijken is het van belang dat per gemeente een persoon met ongeveer dezelfde functie wordt geïnterviewd. Deze medewerker moet betrokken zijn geweest bij het opstellen van het plan en moet ook weten hoe de wijk er nu uit ziet. De eerste vraag gaat hierover, ten controle. Daarna worden er vragen gesteld over de beeldkwaliteit van de wijk, hoe heeft dit uitgepakt en of dit te danken is aan het plan? Zijn de doelstellingen bereikt en komen de sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid? Zijn er problemen geweest bij het goedkeuren of afkeuren van ontwerpen en wat waren de succes en faalfactoren van dit plan? Zijn er nog andere beeldkwaliteitplannen binnen de gemeente opgesteld en wat valt uit die eerdere plannen te leren? (voor de vragenlijst, zie bijlage 2)

Via het algemene e-mailadres van de gemeente is geprobeerd om in contact te komen met medewerkers van de gemeente die betrokken zijn geweest bij de uitvoering van het plan. In alle gevallen is op deze manier een telefoonnummer verkregen. Door te bellen met de medewerker is een interview gepland, de volgende personen zijn geïnterviewd:

Gemeente Hoogeveen

- Kees Hofstee, stedenbouwkundige

Gemeente Borger-Odoorn (Nieuw Buinen)

- Dhr. J. Mulder, projectleider

Gemeente Zuidhorn

- Dhr. J. Bos, projectleider

Gemeente Grootegast

- Harriet Snitjer, coördinator bouw- en woningtoezicht en ruimtelijke ordening

Gemeente Assen

- Tina Meijers, als projectleider betrokken bij de planontwikkeling
- Frank Aikema, stedenbouwkundige

Na analyse van de bewonersenquêtes en de geïnterviewde personen van de gemeente kan er een conclusie getrokken worden voor de volgende deelvragen:

- Cases: wat zijn de doelstellingen in beeldkwaliteitplannen en worden deze doelstellingen bereikt in de onderzochte cases?
- Wat zijn de succes- en faalfactoren van de verschillende beeldkwaliteitplannen?
- Cases: wat vinden de verschillende belanghebbenden en gebruikers van de uiteindelijk bereikte beeldkwaliteit en is er een verschil van mening hierover tussen de experts en gebruikers?

3. Theoretisch kader

3.1 Inleiding ruimtelijke kwaliteit

De definitie van beeldkwaliteitplan is: *'een samenhangend pakket van intenties, aanbevelingen en/of richtlijnen voor het veilig stellen, creëren en/of verbeteren van beeldkwaliteit in een bepaald gebied'* (VROM, 1993). Beeldkwaliteit hangt samen met ruimtelijke kwaliteit, in de komend paragrafen wordt deze relatie uitgelegd.

In paragraaf 3.2 volgt eerst een uitleg van het begrip 'ruimtelijke kwaliteit' en de operationalisering hiervan. Daarna wordt ingegaan op belevingswaarde (een van de drie aspecten van ruimtelijke kwaliteit). Dit omdat beeldkwaliteit sterk samenhangt met het begrip belevingswaarde. Deze begrippen worden steeds verder uitgesplitst, totdat er drie kernbegrippen over blijven: structuur, identiteit en betekenis.

3.2 Definitie ruimtelijke kwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is een begrip dat veel gebruikt wordt in planologie, bijvoorbeeld in de definities van ruimtelijke ordening en ruimtelijke planning van Voogd. Volgens Voogd is ruimtelijke ordening *'het bewust interveniëren in de ruimtelijke orde via fysieke maatregelen en regelgeving om ruimtelijke kwaliteiten te behouden en waar mogelijk te verbeteren.'* (Voogd 2006, p.18) *'Ruimtelijke planning is de systematische voorbereiding van beleidsvormende en –uitvoerende handelingen, die gericht zijn op het bewust interveniëren in de ruimtelijke orde, en op de organisatie van deze interventies om ruimtelijke kwaliteiten te behouden en waar mogelijk te verbeteren.'* (Voogd 2006, p. 18)

Het doel van ruimtelijke ordening en ruimtelijke planning is dus het behouden en verbeteren van ruimtelijke kwaliteiten, maar wat is ruimtelijke kwaliteit dan precies? In de Nederlandse literatuur wordt het begrip als een 'containerbegrip' gezien, iedereen wil het bereiken, maar iedereen verstaat er ook iets anders onder (van Dam, 2002). Onder andere Hooimeijer (2001) heeft een poging gedaan om het begrip te operationaliseren (zie paragraaf 3.2.1).

In internationale wetenschappelijke literatuur komt de letterlijke vertaling van ruimtelijke kwaliteit, 'spatial quality' bijna nooit voor (Voogd 2006). Voor ruimtelijke kwaliteit is er echter wel aandacht, alleen niet in het brede perspectief zoals in Nederland. Verschillende aspecten van ruimtelijke kwaliteit zijn echter wel terug te vinden in de internationale literatuur (Daamen, 2005). Zo focust Stephen Wheeler (1998) zich vooral op het aspect 'toekomstwaarde'. Hij pleit voor een duurzame stad. Dit zou bereikt moeten worden door steden compacter te bouwen, zodat er minder gebruik gemaakt hoeft te worden van auto's en landgebruik efficiënter wordt. Naast deze twee ontwikkelingen beschrijft hij nog zeven ontwikkelingen die moeten zorgen voor meer duurzaamheid. Sullivan and Lovell (2006) gaan in op het aspect belevingswaarde. Zij beschrijven hoe er meer kwaliteit bereikt kan worden bij bedrijventerreinen langs snelwegen. Zij onderzochten op welke manier deze kwaliteit verhoogd kon worden. De uitkomst van dit onderzoek is dat groen erg belangrijk is voor de beleving van kwaliteit. Hoe meer groen hoe positiever het uiterlijk van een bedrijventerrein beoordeeld wordt. Jane Jacobs (1962) gaat in op de sociale dimensie van het begrip ruimtelijke kwaliteit. In haar boek 'The death and life of great American cities' bekritiseert zij de stadsvernieuwingsprojecten in de Verenigde Staten. Deze projecten creëren volgens haar een onleefbare stad, doordat de flatgebouwen ervoor zorgen dat er geen sociale cohesie meer is in de wijken. Wijken moeten volgens haar juist multifunctioneel zijn, straten moeten veilig zijn, zodat mensen elkaar ontmoeten. Zo blijven mensen betrokken bij de buurt, is er sociale controle en veiligheid. Andere begrippen die te maken hebben met aspecten van ruimtelijke kwaliteit zijn bijvoorbeeld 'environmental quality', gericht op

het milieu en 'quality of life', gericht op sociale waarden die naar voren komen bij ruimtegebruik. (Janssen-Jansen, 2009)

Nu naar de Nederlandse praktijk, de hiervoor genoemde definities van ruimtelijke ordening en ruimtelijke planning lieten al zien dat ruimtelijke kwaliteit een belangrijk deel van de definitie beslaat. In de Nota's Ruimtelijke Ordening wordt dan ook uitgelegd wat ruimtelijke kwaliteit voor het Rijk inhoudt. In de Vierde Nota over de Ruimtelijke Ordening (1988) wordt het begrip gesplitst in drie waarden: gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Er zijn verschillende pogingen gedaan om het begrip te operationaliseren, onder andere door VROM (1996). Per waarde zijn hieronder die operationalisaties benoemd:

- **Gebruikswaarde:** functionele geschiktheid, doelmatig gebruik, doelmatige aanleg, doelmatig beheer, samenhang, bereikbaarheid en interferentie.
- **Belevingswaarde:** identiteit, diversiteit, herkenbaarheid en zingeving.
- **Toekomstwaarde:** sturende werking, doelmatigheid in de tijd, uitbreidbaarheid en aanpasbaarheid.

Wat opvalt aan deze uitwerkingen van de waardes, is dat ze nog steeds vrij vaag en moeilijk te meten zijn. In de volgende paragraaf wordt uitgelegd hoe het begrip 'ruimtelijke kwaliteit' geoperationaliseerd is door Hooimeijer.

3.2.1 Operationalisatie

Hooimeijer (2001) is verder gegaan met de operationalisatie van het begrip 'ruimtelijke kwaliteit'. Hij doet dit door in een matrix (figuur 3.1) de drie waarden (gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde) te koppelen aan verschillende belangen.

	Economisch belang	Sociaal belang	Ecologisch belang	Cultureel belang
Gebruikswaarde	Allocatie-efficiency Bereikbaarheid Externe effecten Multi-purpose	Toegang Verdeling Deelname Keuze	Veiligheid/hinder Verontreiniging Verdroging Versnippering	Keuzevrijheid Verscheidenheid Ontmoeting
Belevingswaarde	Imago Attractiviteit	Ongelijkheid Verbondenheid Veiligheid	Ruimte, rust Schoonheid Gezondheid	Eigenheid Schoonheid Contrast
Toekomstwaarde	Stabiliteit/flexibiliteit Agglomeratie Cumulatieve attractie	Insluiting Cultures of poverty	Voorraden Ecosystemen	Erfgoed Integratie Vernieuwing

Figuur 3.1 Matrix ruimtelijke kwaliteit geoperationaliseerd (bron: Hooimeijer 2001)

Omdat de gebruikswaarde vaak automatisch gekoppeld wordt aan economische belangen, de belevingswaarde aan culturele belangen en de toekomstwaarde aan ecologische belangen, ontstaan er gaten in de definitie van de drie waarden. Door middel van de matrix wordt geprobeerd om deze gaten op te vullen. Dit geeft een meer concreet beeld van ruimtelijke kwaliteit en de verschillende belangen die ermee gemoeid zijn.

3.2.2 Belevingswaarde en beeldkwaliteit

Ruimtelijke kwaliteit is dus op te splitsen in de waarden gebruikswaarde, belevingswaarde en toekomstwaarde. Hoe valt beeldkwaliteit in deze driedeling in te passen? Uit de definitie van 'beeldkwaliteit': 'alle aspecten die van invloed zijn op de voorstelbaarheid en beleving van de ruimtelijke omgeving en objecten in die omgeving', blijkt dat het begrip samenhangt met de belevingswaarde.

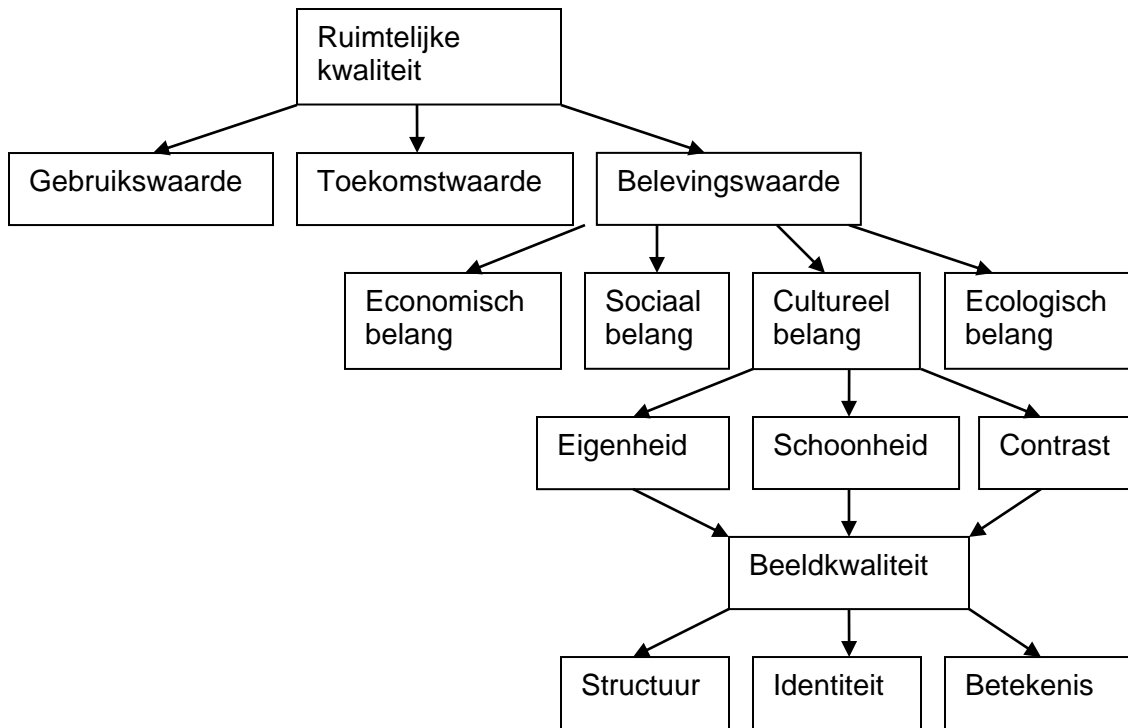
Lynch (1959) ontwikkelde een begrippenkader voor beeldkwaliteit, hij onderscheidt hiervoor drie kernbegrippen:

- **Structuur:** 'het geheel van te onderscheiden delen en elementen waartussen een waarneembare samenhang bestaat'.
- **Identiteit:** 'herkenbaarheid van een ruimtelijk object als afzonderlijke eenheid', emotionele betekenis of gehechtheid. Voorbeelden hiervan zijn karakteristieke historische bebouwing of kenmerkende functies, zoals in Rotterdam de havens, zij ontleen aan plaatsen een eigen identiteit. (VROM, 1993)
- **Betekenis/belevingswaarde:** waardering van een object of omgeving: visueel ruimtelijke kwaliteit (schaal, maat, vormgeving, kleur, materiaal, etc.) en intrinsieke waarde (functionele, historische, culturele of symbolische betekenis en daarmee samenhangend het gebruik van object of omgeving).

Nasar (1994) schrijft over 'urban design aesthetics', dit begrip kan vergeleken worden met het begrip betekenis/belevingswaarde van Lynch. Ook Nasar maakt een tweedeling in de waardering van de omgeving. Hij gebruikt hiervoor de begrippen 'formal aesthetics' en 'symbolic aesthetics', al eerder beschreven door Lang (1988). Formal aesthetics gaat om bijvoorbeeld, vorm, functie, kleur, schaduw/verlichting enzovoorts. Nasar (1994) gebruikt dit begrip breder dan Lang (1998), want Nasar houdt ook rekening met de waardering van mensen op bepaalde formeel esthetische waarden. De definitie van het begrip 'formal aesthetics' volgens Nasar is dus zeer vergelijkbaar met de visueel ruimtelijke kwaliteit van Lynch. Symbolic aesthetics gaat over de reactie van mensen op de omgeving. Welke waarde wordt hieraan gegeven? Het gaat dan niet per se om de waardering van fysieke objecten, maar meer om de representatie hiervan en de waarde die mensen ergens aan geven (zie bijvoorbeeld ook Ashworth, 2007). Dit is vergelijkbaar met wat Lynch 'intrinsieke waarde' noemt.

Ook hieruit blijkt de samenhang van beeldkwaliteit met de belevingswaarde. Als het begrippenkader van Lynch en de begrippen 'formal aesthetics' en 'symbolic aesthetics' van Nasar worden vergeleken met de matrix van Hooimeijer (figuur 3.2) blijkt dat beeldkwaliteit vooral te maken heeft met de culturele belangen (eigenheid, schoonheid en contrast). Economische, sociale en ecologische belangen passen dus minder goed binnen de definitie van beeldkwaliteit.

De voorgaande uitleg van de relatie tussen ruimtelijke kwaliteit en beeldkwaliteit wordt samengevat in onderstaand schema.

Figuur 3.2 De relatie tussen beeldkwaliteit en ruimtelijke kwaliteit (bron: eigen bewerking van Hooimeijer, 2001; Lynch, 1959)

3.2.3 Structuur, identiteit en betekenis

Structuur, identiteit en betekenis zijn volgens Lynch de drie kernbegrippen voor beeldkwaliteit. In de vorige paragraaf is al uitgelegd wat de definitie is van de drie kernbegrippen, in deze paragraaf wordt uitgewerkt wat dit dan betekent voor de doelstellingen die in beeldkwaliteitplannen worden gesteld.

Gemeenten stellen in beeldkwaliteitplannen eisen waaraan de bebouwing moet voldoen. Deze eisen worden gesteld met het doel om hoge beeldkwaliteit te creëren of te verbeteren (VROM, 1993). Het stellen van eisen betekent automatisch dat er grenzen worden gesteld aan wat wel en wat niet mag. Een beeldkwaliteitplan beperkt dan dus de *variatie* van woningen binnen een wijk. Volgens Prof. Dr. Ing. T.M. de Jong (1997) is het begrenzen van variatie het belangrijkste doel van een beeldkwaliteitplan. Hij stelt dat een te grote variatie chaos oplevert en te kleine variatie eentonigheid. Binnen het plan moet er een boven- en een ondergrens voor variatie vastgesteld worden, pas daarna komen aspecten als betekenis of functie aan bod. Variatie past binnen het kernbegrip 'structuur' van Lynch ('het geheel van te onderscheiden delen en elementen waartussen een waarneembare samenhang bestaat'), omdat een goede mate van variatie zorgt voor samenhang tussen de te onderscheiden delen. Ook de 'identiteit' ('herkenbaarheid van een ruimtelijk object als afzonderlijke eenheid') van een wijk wordt beïnvloed door de mate van variatie. Door het stellen van een ondergrens kan eentonigheid voorkomen worden en dit vergroot de identiteit van woningen binnen een wijk.

De begrippen structuur en identiteit gaan over fysieke kenmerken van objecten, het kernbegrip 'betekenis' gaat vooral over de waardering van objecten. Dit kan dan gaan om functionaliteit, maar ook om historische of culturele betekenissen en om de waardering van een gebouw. Waardering is iets subjectiefs en afhankelijk van smaak. Wanneer wordt een gebouw positief gewaardeerd wordt kan deels verklaard worden

door gebruik te maken van de theorie van Kant (de Jonge, 1998) over zuivere en onzuivere smaakoordelen uit de esthetiek:

- **Zuiver:** het object wordt beoordeeld op louter vorm, kleur, verhouding, etc. De beschouwer heeft geen belang bij het object, Kant noemt bloemen als voorbeeld.
- **Onzuiver:** hierbij heeft de beschouwer wel een belang, het object wordt beoordeeld door het te vergelijken met het beeld dat de beschouwer van het object heeft, hierbij wordt een kerk als voorbeeld genoemd. Verschillende soorten criteria spelen een rol bij het beoordelen van het object:
 - 1) Staat het object op een wenselijke plek?
 - 2) Is het gebruik van het object doelmatig of doeltreffend?
 - 3) Esthetisch oordeel

De criteria van de onzuivere smaakoordelen geven weer wanneer een gebouw of de gebouwde omgeving positief beoordeeld zal worden door de beschouwer. Een gebouw wordt dus hoog gewaardeerd als het op de goede plek staat en het doelmatig gebruikt wordt, maar er komt ook een esthetisch oordeel bij kijken. Wat mensen mooi vinden is namelijk subjectief, cultureel en tijdsbepaald, het hangt af van welk belang de beschouwer heeft. Voor beeldkwaliteit geldt dit dus ook, het belang van de bewoner kan heel iets anders zijn dan het belang van de overheid. Carel Weeber (1997) bekritiseert hierom het bestaan van een beeldkwaliteitplan: *'waarom is het aan de overheid om het beeld te bepalen? Laat het beeld maar ontstaan als resultaat van de markt! Leg dat niet op en leg dat zeker niet vast!'* (p. 14)

Het doel van een beeldkwaliteitplan is het creëren of verbeteren van beeldkwaliteit, de kernbegrippen structuur, identiteit en betekenis bepalen samen de beeldkwaliteit van een wijk (VROM, 1993). Hiervoor worden in een beeldkwaliteitplan de doelstellingen vertaald in voorschriften en sfeerbeelden. Beeldkwaliteit is een subjectief begrip, omdat smaakoordelen hierbij een rol spelen. Wat mooi gevonden wordt, verschilt van persoon tot persoon. Door middel van evaluatie valt toch te beoordelen of het doel van een beeldkwaliteitplan bereikt wordt, ook al is het doel subjectief. Dit wordt in dit onderzoek gedaan door de voorschriften en sfeerbeelden uit de onderzochte plannen te vergelijken met de werkelijkheid, door de ogen van bewoners en professionals. In het tweede deel van dit theoretisch kader wordt besproken hoe een evaluatieonderzoek opgesteld kan worden en hoe dit gebruikt gaat worden bij de evaluatie van de beeldkwaliteitplannen die in dit onderzoek gedaan wordt.

3.3 Inleiding beleidsevaluatie

Het tweede deel van het theoretisch kader gaat over beleidsevaluatie. Om de hoofdvraag 'waarborgt het beeldkwaliteitplan de gewenste ruimtelijke kwaliteit bij woningen gebouwd door particulieren?' te kunnen beantwoorden, worden er vijf beeldkwaliteitplannen geëvalueerd. In de komende paragraaf wordt uitgelegd welke verschillende soorten beleidsevaluatie er zijn en het model voor evaluatieonderzoek uit paragraaf 1.4 zal verder uitgewerkt worden.

3.4 Definities beleidsevaluatie

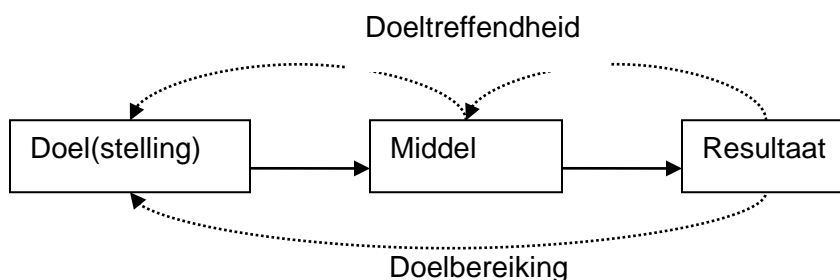
Evaluatie is 'het beoordelen van de voorstelling of waarneming van een bepaald verschijnsel (een bepaalde situatie of een verandering daarin) aan de hand van bepaalde criteria' (Bressers, 1991 p. 21). Een simpele definitie van evaluatie wordt gegeven door Douglah (1998) 'evaluation is the act of comparing what should be with what is (...)'.
Beleed is 'het streven naar het bereiken van bepaalde doelstellingen met behulp van bepaalde middelen in een bepaalde tijdsvolgorde' (Hoogerwerf, 1998 p.19).
Beleedsevaluatie is 'het beoordelen van de waargenomen inhoud, processen of effecten van een beleid aan de hand van bepaalde criteria.' (Bressers, 1991 p.22)

Beleedsevaluatie beoordeelt dus of de doelstellingen van het beleid behaald zijn, maar ook of en in welke mate het behalen van die doelstellingen aan het gevoerde beleid te danken is. De evaluatie kan plaatsvinden in verschillende fasen van het planningsproces van het nieuwe beleid, zowel in de voorbereiding (ex ante) als achteraf (ex post) om de effecten van het beleid te onderzoeken (van der Vlist, 2007; Voogd, 2006). In dit onderzoek worden de effecten van beleid onderzocht, daarom wordt er verder niet ingegaan op ex ante evaluatie.

Ex post evaluatie kan zich richten op drie verschillende vragen:

- Zijn de doelstellingen behaald? (doelbereiking)
- Heeft het beleid een bijdrage geleverd aan het behalen van de doelstellingen? (doeltreffendheid, effectiviteit)
- Hadden de doelstellingen met minder middelen ook bereikt kunnen worden? (doelmatigheid) (Bressers, 1991; van der Vlist, 2007; Financiën, 2003)

De laatste vraag gaat in op de efficiëntie van beleid en zal in dit onderzoek niet beantwoord worden, omdat dit erg tijdrovend is en niet binnen de tijdsplanning van het onderzoek past. De andere twee vragen zullen wel behandeld worden. In figuur 3.3 zijn deze vragen ingevoegd in het model voor evaluatieonderzoek uit paragraaf 1.4.

Figuur 3.3 Model evaluatieonderzoek

3.4.1 Doelbereikingsonderzoek

Bressers (1991) heeft een stappenplan opgesteld om de mate van doelbereiking te kunnen bepalen. Door dit stappenplan te volgen wordt antwoord gegeven op de vraag of de doelen die in beleid gesteld zijn, behaald zijn. Of het behalen van die doelen ook toe te schrijven is aan het gevoerde beleid, moet daarna nog onderzocht worden. Volgens het ministerie van Financiën (2003) is de doelbereiking van beleid meestal al bekend en richt beleidsevaluatie zich vooral op doeltreffendheid en doelmatigheid. Als de mate van doelbereiking nog niet bekend is, zal dit eerst onderzocht moeten worden voordat het beleid geëvalueerd kan worden op doeltreffendheid. Hiervoor is het stappenplan van Bressers dus van belang, deze stappen zijn als volgt:

Stap 1: het operationaliseren van beleidsdoeleinden.

Bij deze stap moeten er evaluatiecriteria worden opgesteld. Deze criteria kunnen ontleend worden aan de officiële beleidsdoeleinden. Deze doeleinden kunnen soms erg vaag geformuleerd zijn, zodat ze moeilijk te meten zijn. Om dit probleem op te lossen moeten de doeleinden vertaald worden naar indicatoren. Bij het vertalen van doelen naar indicatoren zijn een aantal dingen belangrijk. Zo moet er een voldoende sterke relatie bestaan tussen de doelen en de indicatoren. Ook is het van belang dat de indicatoren de evaluatiecriteria voor een groot deel dekken, als dit niet zo is zullen er meerdere indicatoren gekozen moeten worden.

Stap 2: het verzamelen van gegevens.

Bij het verzamelen van data over beleidsdoeleinden zijn drie vragen belangrijk: welke bronnen kunnen er gebruikt worden? Wanneer wordt de data verzameld? Welke technieken worden er gebruikt? Hoe deze vragen beantwoord worden is per onderzoek verschillend. Bronnen die bijvoorbeeld gebruikt kunnen worden zijn deskundigen of doelgroepen. Data kan op verschillende tijdstippen verzameld worden, ideaal is het als er een nulmeting is voor het toepassen van het beleid en een meting na het toepassen van beleid. Als dit niet mogelijk is kan er ook gekozen worden voor het stellen van vragen over het verleden, toen het beleid nog niet toegepast was. Technieken voor het verzamelen van gegevens zijn op te delen in kwalitatieve en kwantitatieve technieken. Bij kwantitatieve dataverzameling kan bijvoorbeeld gekozen worden voor schriftelijke enquêtes of gestructureerde interviews. Voorbeelden van kwalitatieve methoden zijn open interviews of participatieve observatie. In hoofdstuk 3 wordt voor dit onderzoek beschreven op welke manier gegevens verzameld zijn.

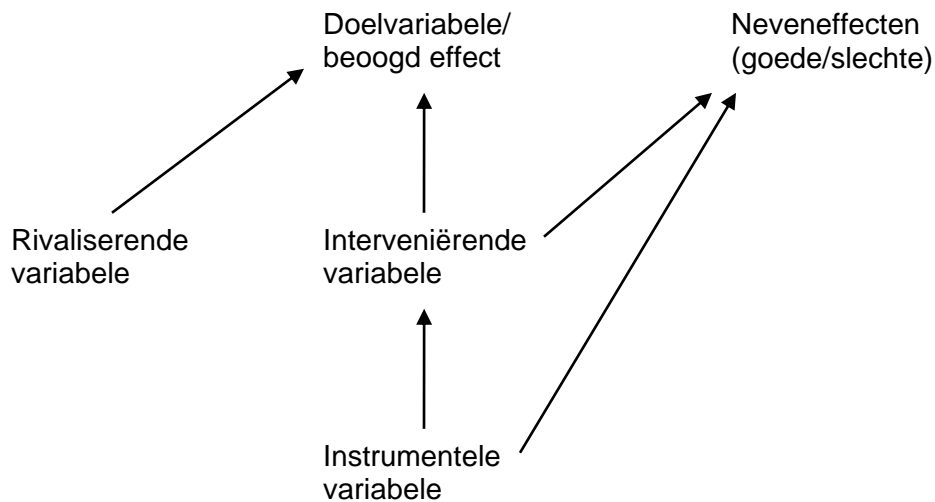
Stap 3: het interpreteren van gegevens en het trekken van conclusies.

Hoe kan je nu uitspraak doen over de uiteindelijke mate van doelbereiking? Hiervoor moeten de gegevens die in stap 2 verzameld zijn geïnterpreteerd worden. Bij deze stap wordt gekeken of de beleidsdoeleinden uit stap 1 over de gewenste situatie overeenkomen met de werkelijke situatie na de uitvoering van het beleid. De uitkomst van het stappenplan is dus of de doeleinden bereikt zijn, hierna kan door middel van effectiviteitsonderzoek onderzocht worden of het beleid ook doeltreffend is geweest dus of het bereiken van de doelstellingen ook te danken is geweest aan het beleid.

3.4.2 Effectiviteitsonderzoek en causaliteit

Of het beleid ervoor gezorgd heeft dat de doeleinden bereikt zijn, is een lastiger vraag. Hierbij speelt namelijk causaliteit een grote rol. Arts (1998, p. 65) zegt over causaliteit: *'our knowledge about causal relationships is too limited. We do not know exactly if a set of actions –a plan- will result in the effects intended or which side effects will be*

produced. Beleid kan naast de gewenste effecten ook neveneffecten veroorzaken. Het ministerie van Financiën (2003, p. 20) zegt over causaliteit *'in een evaluatieonderzoek zal zelden sprake zij van een eenvoudige causale relatie tussen instrumentele en doelvariabele. Vaak verloopt het bereiken van effecten langs zogeheten 'interveniërende variabelen': tussengelegen effecten die onmisbare schakels vormen naar het uiteindelijke effect.'* Daarnaast kunnen rivaliserende variabelen ook invloed hebben op het beoogde effect, zowel positief als negatief. (zie figuur 3.4) De neveneffecten en de interveniërende en rivaliserende variabelen zorgen ervoor dat de relatie tussen het instrument (instrumentele variabele) en het beoogde effect complex is. Om de causaliteit te kunnen bewijzen is ook inzicht nodig in de rest van de effecten en variabelen die het beleid en het effect hiervan beïnvloeden. (Financiën, 2003)

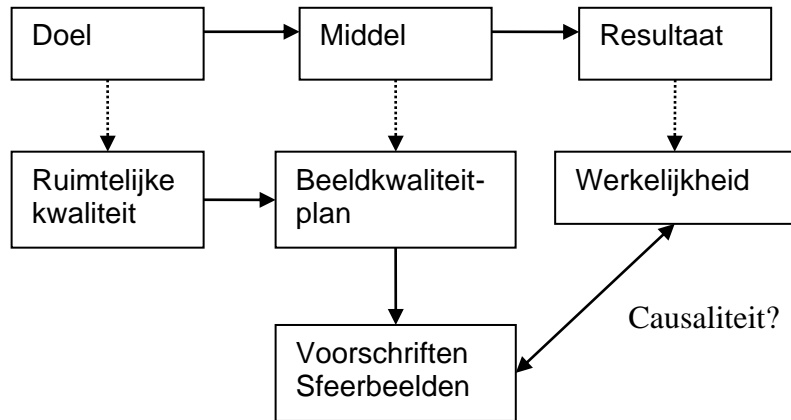

Figuur 3.4 Causaliteit (bron: ministerie van financiën, 2003)

3.5 Synthese ruimtelijke kwaliteit en beleidsevaluatie

Het doel van de gemeente is invloed uitoefenen op de ruimtelijke kwaliteit van de nieuw gebouwde woonwijk, als middel gebruiken zij hiervoor het beeldkwaliteitplan. Om erachter te komen of de beoogde ruimtelijke kwaliteit bereikt is, wordt er een evaluatieonderzoek uitgevoerd. In de beeldkwaliteitplannen worden beleidsdoeleinden beschreven door middel van voorschriften en sfeerbeelden, deze worden in dit onderzoek gebruikt als indicatoren. Om te kunnen evalueren of de beleidsdoeleinden bereikt zijn, wordt de werkelijkheid vergeleken met de voorschriften en sfeerbeelden uit het beeldkwaliteitplan. Zo wordt dus de doelbereiking van het beeldkwaliteitplan onderzocht. Om ook de effectiviteit te kunnen onderzoeken moet worden bekeken of de relatie tussen instrument en effect causaal is. De werkelijkheid is namelijk niet alleen het gevolg van de sfeerbeelden en voorschriften, maar ook van de externe effecten en interveniërende en rivaliserende variabelen.

3.6 Conceptueel model

Figuur 3.5 Conceptueel model

4. Case 1: Hoogeveen, Erflanden.

4.1 Inleiding

Figuur 4.1 Woningen 'de Laan'(bron: maps.google.com)

Onderzocht wordt de straat De Laan in de wijk Erflanden in de plaats Hoogeveen. Figuur 4.1 laat zien hoe deze straat er nu uit ziet. Op de kaart staat aangegeven welke kavels onderzocht zijn. Deze kavels zijn alleen bebouwd door particulieren en moesten voldoen aan de eisen uit het beeldkwaliteitplan. Vijf van de acht gehouden enquêtes werden teruggestuurd, dit geeft een respons van 62,50%.

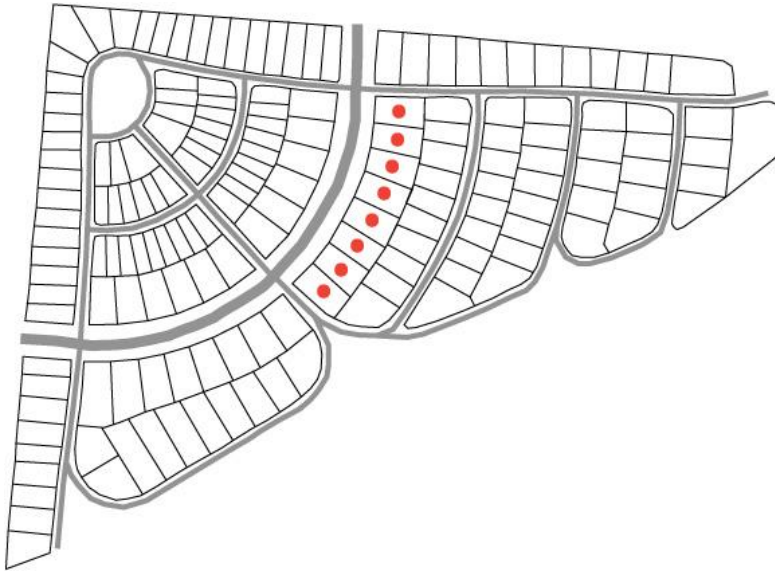
Een aantal gegevens over de respondenten van de bewonersenquête: het zijn allen eerste bewoners van de woning en 80% van de respondenten was zich bij aankoop van de kavel bewust van het bestaan van een beeldplan. 40% verklaard dat ze deze kavel aangekocht hebben omdat er een beeldplan voor bestond.

Voor 80% van de respondenten was het duidelijk aan welke eisen het ontwerp voor hun woning moest voldoen en 80% geeft aan dat hun woonwensen volledig vervuld zijn. Volgens het beeldkwaliteitplan is het wensbeeld voor deze straat 'een samenhangend straatbeeld met een voorname uitstraling en een architectuur die nadrukkelijk verwijst naar de jaren 30 van de vorige eeuw.' (Beeldplan Erflanden)

Waarom is er gekozen voor het opstellen van een beeldkwaliteitplan voor deze straat? Voor de gemeente is het belang van de straat De Laan groter dan voor andere straten, omdat deze weg een ontsluitingsweg is. Zij willen hieraan een hogere kwaliteit toekennen. Verder vindt de gemeente Hoogeveen het van belang dat bewoners inspraak hebben in het ontwerp van hun woning. Er kan namelijk ook gekozen worden voor ontwikkeling door een projectontwikkelaar, maar dan ontstaat er geen individualiteit. Een andere reden om een beeldkwaliteitplan op te stellen is dat mensen, als ze hun woning zelf ontwerpen, vaak een veilige keus maken qua architectuur: een huis met een kap. Ze steken natuurlijk ontzettend veel geld in hun woning en kiezen daarom niet voor iets experimenteels. Om dit te voorkomen kan het beeldkwaliteitplan een rol spelen, door inspiratie te geven en mensen in een bepaalde richting te sturen worden ontwerpen meer bijzonder.

Het beeldkwaliteitplan 'de Laan' is opgesteld door B+O design studie en de gemeente Hoogeveen.

4.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden

Figuur 4.2 Kaart positie onderzochte kavels (bron: beeldplan Erflanden)

Voor de straat De Laan zijn twee verschillende beeldkwaliteitplannen opgesteld, die beide hetzelfde wensbeeld hadden, een samenhangend straatbeeld met een voorname uitstraling en een architectuur die nadrukkelijk verwijst naar de jaren '30 van de vorige eeuw.

Het eerste plan gold voor de acht woningen die inmiddels gebouwd zijn en waarvan de bewoners geënquêteerd zijn (zie figuur 4.2). Het tweede, nieuwe, plan geldt voor de woningen die nu in aanbouw zijn op de rest van de kavels in de straat. Het wensbeeld van de twee plannen is dus hetzelfde, maar de manier waarop dit beeld bereikt moet worden verschilt. Bij de acht onderzochte woningen heeft de gemeente drie architecten geselecteerd, die gekoppeld werden aan de kavels. De architecten ontwierpen dan in samenspraak met de bewoners een woning. Dit bleek niet voor iedere bewoner een geschikte manier te zijn, want de verplichte architect bleek niet altijd een goede match met de bewoners. Voor het tweede deel van de straat is daarom voor een andere strategie gekozen en er is een nieuw beeldkwaliteitplan opgesteld. In dit beeldplan worden negen karakteristieken genoemd, waarvan er minimaal drie gekozen moeten worden: asymmetrie, plasticiteit, bijzondere kozijnen, bijzondere aanbouwen, bijzonder metselwerk, afwijkende gevelopbouw, ambacht / detail / toevoegingen, schoorsteen en tuinmuren en horizontale accenten.

Dit beeldplan kent dus geen vaste voorschriften, en is meer bedoeld als inspiratiebron voor de bewoners. Ook is het niet verplicht om een architect in te schakelen, wel is er vanuit de gemeente in een vroeg stadium een inspirator het gesprek aangegaan met de bewoners. Vanuit de gemeente heerst de gedachte dat het ontwerpen van een woning die binnen het plan past op deze manier niet fout kan gaan.

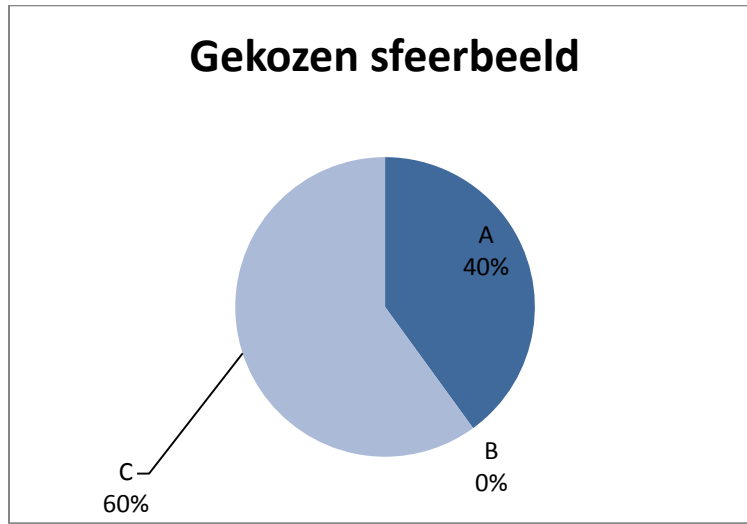
In het plan zijn ook een aantal afbeeldingen opgenomen (zie figuur 4.3). Deze afbeeldingen zijn gebruikt om de sfeer aan te geven die bedoeld wordt in het plan. Volgens de gemeente is het van belang dat de afbeeldingen goed uitgelegd worden, het gaat er namelijk niet om dat de details precies overgenomen moeten worden, maar om de sfeer die de afbeeldingen vertegenwoordigen.

Figuur 4.3 Sfeerbeelden (bron: beeldplan Erflanden)

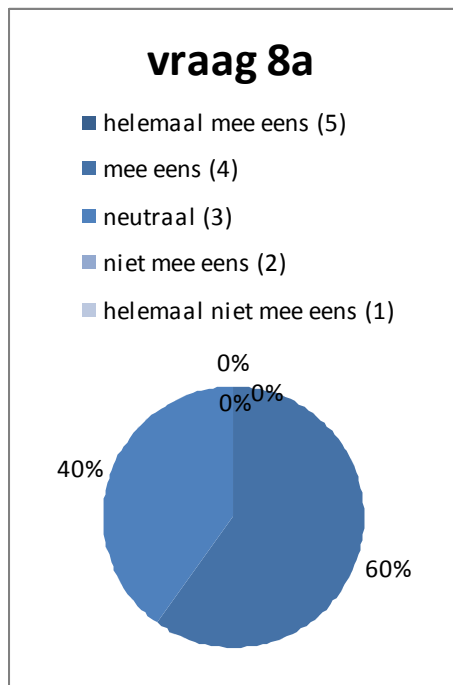
4.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten

Aan de bewoners is in de enquête gevraagd welk sfeerbeeld ze het beste vinden passen bij de wijk. De eerste collage was als bovenstaande figuur 4.3 en kwam dus uit het betreffende beeldplan. De tweede collage kwam uit het beeldkwaliteitplan voor de wijk Oostergast, Zuidhorn. De derde collage is samengesteld uit beelden uit de catalogus van bouwbedrijf Bloemfontein (www.bloemfontein.nl)(zie bijlage 3). In figuur 4.4 is te zien dat 60% van de geënquêteerde bewoners kiest voor de derde collage en 40% voor de collage van sfeerbeelden uit het plan voor de wijk. Meer dan de helft van de ondervraagde bewoners koppelt dus niet het juiste sfeerbeeld aan de wijk.

Figuur 4.4 Gekozen sfeerbeeld.

De volgende uitspraken uit het beeldplan zijn aan de bewoners voorgelegd, in hoeverre zijn deze uitspraken van toepassing op de wijk volgens de bewoners?

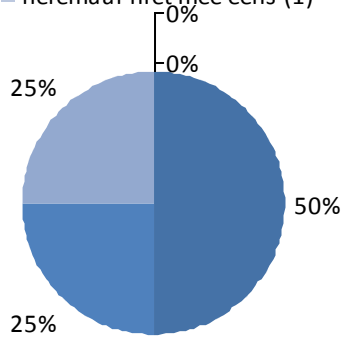

De woning dient een duidelijke asymmetrie in de gevelopbouw uit te dragen.

60% is het hiermee eens, 40% neutraal. Volgens de meeste bewoners hebben de woningen dus een duidelijke asymmetrie en is deze uitspraak van toepassing op de wijk.

vraag 8b

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

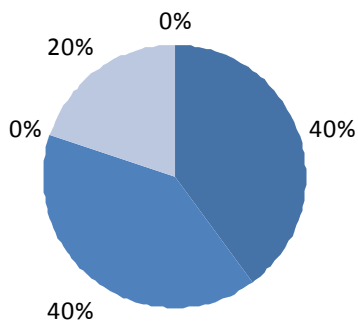

Door het toepassen van duidelijk herkenbare en bijzondere kozijnen ontstaat een afwisselend gevoelbeeld.

50% is het hiermee eens, 25% is het oneens met deze uitspraak. De meningen zijn dus verdeeld.

vraag 8c

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

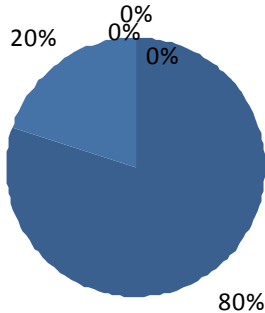

Met een afwijkende gevelopbouw word er, door middel metselwerk in een andere kleur of ander metselverband op de verdieping, een duidelijke horizontaliteit in de gevel gecreëerd.

Bij deze uitspraak zijn de meningen ook verdeeld 20% is het helemaal niet eens met deze uitspraak. 40% is er wel mee eens.

vraag 8d

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

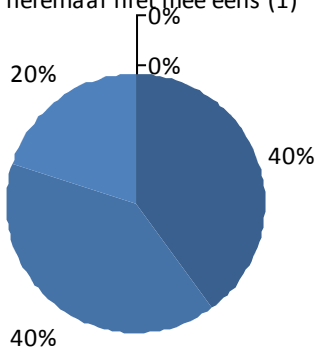

Verrijkt de woning met een bijzondere aanbouw, zoals bijvoorbeeld erkers, balkons, luifels of entree.

80% helemaal mee eens en 20% mee eens, de woningen zijn dus duidelijk verrijkt met een bijzondere aanbouw.

vraag 8e

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

Wensbeeld is een samenhangend straatbeeld met een voorname uitstraling en een architectuur die nadrukkelijk verwijst naar de jaren 30 van de vorige eeuw.

Is het wensbeeld van het beeldplan ook bereikt? Volgens 80% van de respondenten wel. Er is een samenhangend straatbeeld ontstaan en de architectuur verwijst naar de jaren 30.

Uit het interview met dhr. Hofstee blijkt dat ook de gemeente tevreden is met de uitwerking van het plan, de jaren '30 sfeer komt duidelijk naar voren in de architectuur van de woningen en het zijn bijzondere, afwijkende woningen geworden. De straat is nog niet helemaal bebouwd, hoe de ontwikkeling van de rest van de straat gaat worden moet de tijd uitwijzen. Nog niet alle kavels zijn verkocht, de ontwikkelingen van de woningmarkt zouden ervoor kunnen zorgen dat er aanpassingen gedaan moeten worden door de gemeente.

4.4 Conclusies

4.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?

Juiste collage?	40%	
	<i>eens</i>	<i>oneens</i>
Uitspraak 1	60%	0%
Uitspraak 2	50%	25%
Uitspraak 3	40%	20%
Uitspraak 4	100%	0%
Uitspraak 5	80%	0%

Figuur 4.5 Samenvatting paragraaf 4.3

Over het algemeen zijn de bewoners het eens met de uitspraken uit het plan, maar kiest meer dan de helft toch het verkeerde sfeerbeeld. Wat zegt dit nu over het behalen van de doelstellingen? Het wensbeeld van de gemeente is volgens de bewoners wel bereikt (vraag 8e).

Volgens de gemeente is de beoogde jaren '30 sfeer bereikt. De woningen zijn afwijkend, maar passen wel echt allemaal bij elkaar. Mensen hebben voldoende de ruimte gekregen om een eigen identiteit aan hun woning te geven. Dat meer dan de helft van de bewoners niet het juiste sfeerbeeld kiest komt volgens de gemeente doordat iedereen iets anders uit afbeeldingen haalt, daarom is het van belang dat afbeeldingen goed uitgelegd worden. Ze mogen niet op zichzelf staan.

4.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van dit beeldkwaliteitplan?

Een aantal bewoners maakte opmerkingen over de naleving van het plan, volgens een bewoner had de gemeente het plan misschien strenger moeten naleven, dan was het resultaat nog beter geweest. Ook wordt gezegd dat er misschien wel veel regels waren, maar dat de naleving hiervan minder streng was dan verwacht. Een andere bewoner vond dat de gemeente wel strak toezicht hield op de naleving van het plan, hierdoor is het beeldplan goed uitgevoerd. Hier valt geen duidelijke conclusie aan te verbinden, de ene bewoner vond de naleving te streng en de andere bewoner niet streng genoeg.

Dhr. Hofstee geeft aan dat de gemeente Hoogeveen altijd bezig is met de weging tussen wat bewoners willen en wat de gemeente als algemeen belang stelt. Voor de straat De Laan is het algemeen belang wat groter dan voor de rest van de wijk, waar ook een gedeelte van de kavels aan particulieren zijn uitgegeven. De Laan is namelijk de ontsluitingsweg van de wijk. Daarom heeft de gemeente voor deze straat een relatief streng beeldkwaliteitplan opgesteld. Toch hebben de bewoners volgens de gemeente genoeg ruimte gekregen om een woning te bouwen met een eigen identiteit.

Een succesfactor van het plan is volgens de gemeente dat de kavels groot genoeg zijn. Bij grotere kavels is de mate van variatie die mogelijk is groter.

5. Case 2: Nieuw Buinen

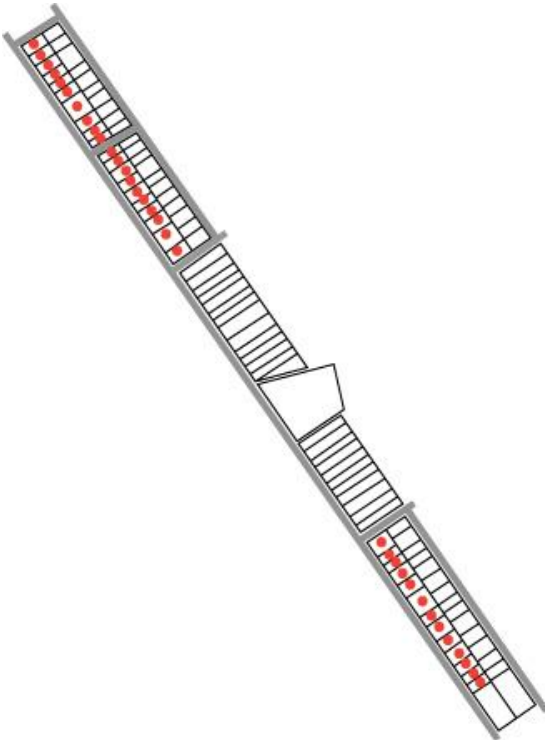
5.1 Inleiding

Onderzocht wordt de wijk Nieuw Veenlanden in de plaats Nieuw Buinen. Het gaat om de woningen aan het Westerdiep, op de kaart aangegeven met nummer 1. (zie figuur 5.1 en 5.2) In de wijk zijn 20 enquêtes verspreid, acht respondenten reageerden hierop. Dit is een respons van 40%. Alle respondenten zijn de eerste bewoners van de huizen en 75% van de respondenten was zich bij aankoop van de kavel bewust van het bestaan van een beeldkwaliteitplan. Eén respondent kocht deze kavel vanwege het beeldkwaliteitplan. Voor 50% van de respondenten was het duidelijk aan welke eisen het ontwerp voor hun woning moest voldoen.

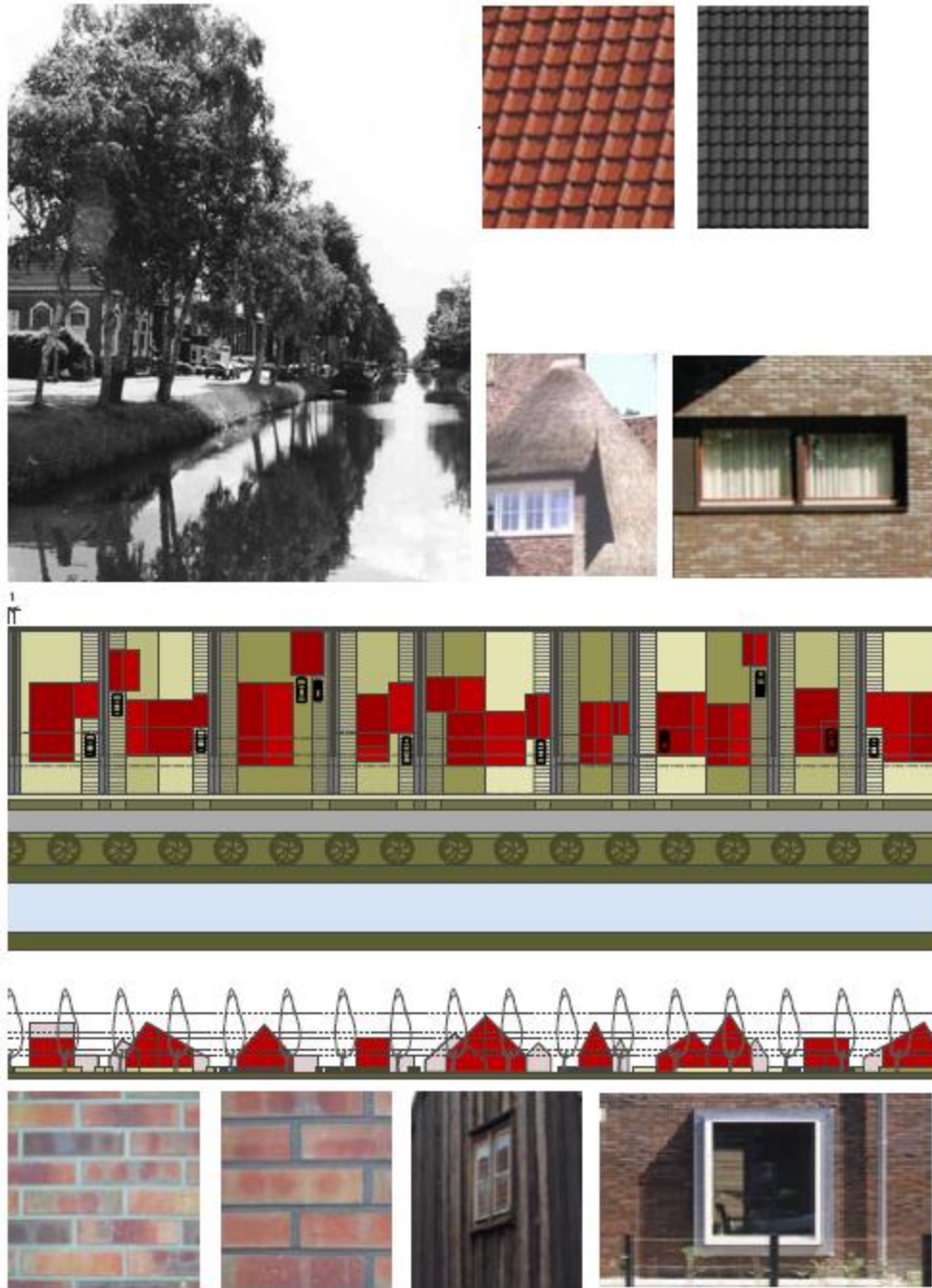
Figuur 5.1 Woningen Westerdiep, Nieuw Buinen (bron: maps.google.com)

5.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden

Figuur 5.2 Kaart positie onderzochte kavels (bron: beeldkwaliteitplan Nieuw Veenlanden 1)

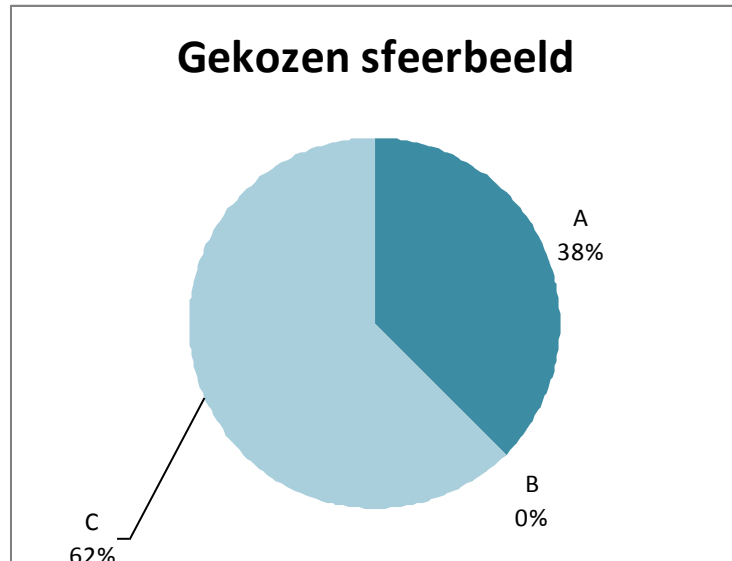
Voor de wijk Nieuw Veenlanden is een beeldkwaliteitplan opgesteld met als doel om het beoogde beeld van het deelgebied vast te leggen. Het beoogde beeld is dat van een streek typisch lint met vrijstaande en twee-onder-een-kap woningen, het moet een beeld zijn dat aansluit bij de historie van het gebied. Het beeldkwaliteitplan hanteert geen strenge regels, de begrippen 'pionieren' en 'vrijheid' staan centraal. De voorschriften die in het plan staan beschrijven vooral de vorm en de massa die woningen moeten hebben, ze bepalen niet de architectuur. Er zijn een aantal beelden gebruikt in het beeldkwaliteitplan die laten zien welke materialen en kleuren gewenst zijn (zie figuur 5.3)

Figuur 5.3 Sfeerbeelden (bron: beeldkwaliteitplan Nieuw Veenlanden 1)

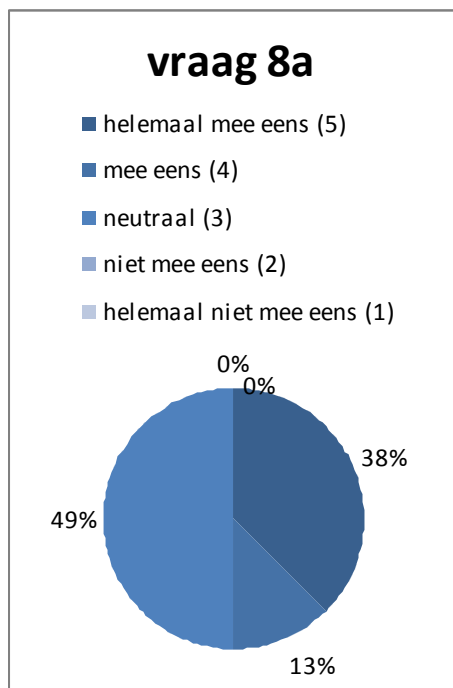
5.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten

Bovenstaande collage bestaat uit beelden uit het beeldkwaliteitplan. Aan de respondenten is gevraagd welke van de drie collages het beste overeenkomt met hun wijk. Collage A is ziet u in figuur 5.3 afgebeeld, collage B komt uit het beeldplan voor de wijk Erflanden, Hoogeveen en collage C is samengesteld uit afbeeldingen uit de catalogus van bouwbedrijf Bloemfontein. In figuur 5.4 is te zien dan 62% kiest voor collage C en 38% voor de juiste collage, A.

Figuur 5.4 Gekozen sfeerbeeld

Ook is de bewoners gevraagd in hoeverre ze het eens zijn met uitspraken uit het plan. Onderstaand de resultaten van deze vraag:

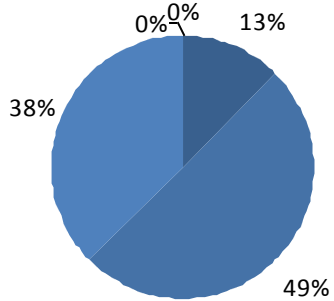

Het beoogde beeld is dat van het streektypische lint met vrijstaande en twee-onder-een-kap woningen.

In totaal 51% is het hier helemaal mee eens of mee eens. 49% is neutraal. Geen overduidelijk resultaat, al is niemand het oneens met deze uitspraak.

vraag 8b

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

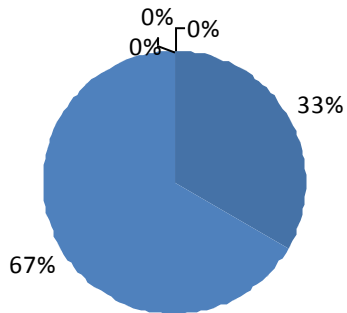

De bouwwerken leveren een positieve bijdrage aan de omgeving.

62% is het helemaal mee eens of mee eens. De bouwwerken leveren dus een positieve bijdrage aan de omgeving volgens de meerderheid van de respondenten.

vraag 8c

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

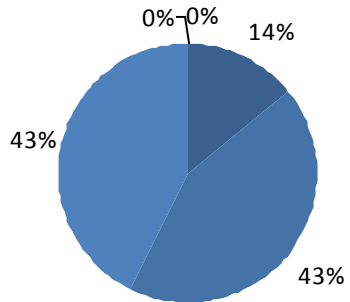

In de bouwwerken is er structuur aangebracht in het beeld zonder dat de aantrekkingskracht door simpelheid gaat verloren.

67% geeft hier aan 'neutraal' tegenover deze stelling te staan. 33% is het eens met de uitspraak.

vraag 8d

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

Het materiaal- en kleurgebruik is in overeenstemming met het karakter van het ontwerp en het karakter van de omgeving.
Meer dan de helft is het eens of helemaal eens met deze uitspraak, de rest is neutraal.

5.4 Conclusies

5.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?

Juiste collage?	38%	
	<i>eens</i>	<i>oneens</i>
Uitspraak 1	49%	0%
Uitspraak 2	62%	0%
Uitspraak 3	33%	0%
Uitspraak 4	57%	0%

Figuur 5.5 Samenvatting paragraaf 4.3

Op geen van de uitspraken wordt 'niet mee eens' of 'helemaal niet mee eens' geantwoord. Het beeldkwaliteitplan lijkt dus goed uitpakkt te zijn voor het Westerdiep. Toch koppelt 60% van de respondenten niet het goede sfeerbeeld aan de wijk, zij kiezen voor de collage met cataloguswoningen.

Ook dhr. Mulder, projectleider van de wijk, geeft aan dat de afbeeldingen uit het plan niet overeen komen met de werkelijkheid. De uitspraken komen volgens hem ook onvoldoende overeen met wat er gebouwd is in de wijk. Doordat er in de wijk sprake is van 100% particulier opdrachtgeverschap, is het volgens dhr. Mulder logisch dat mensen niet voor de collage uit het plan kiezen, maar voor een andere collage. De gemiddelde bewoner heeft namelijk een zeer sterk eigen beeld bij zijn gewenste woning, die vaak niet overeenkomt met de beelden uit een plan.

5.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van dit beeldkwaliteitplan?

Dhr. Mulder noemt geen succes- en faalfactoren van het plan.

De bewoners noemen wel een aantal dingen die goed zijn of toch beter hadden gekund. Een respondent vindt dat de gemeente meer moet doen met het beeldkwaliteitplan nu de wijk gebouwd is. Een aantal plannen is niet uitgekomen, zo zou er een windmolen komen en er zou een wijde horizon komen. Dit is uiteindelijk niet gebeurd. Ook is het diepje, dat erg belangrijk was in het beeldkwaliteitplan, alweer bijna dichtgegroeid. Een andere bewoner vindt dat de aanpassingen die gedaan moesten worden nadat het eerste ontwerp van zijn huis afgekeurd was de uitstraling van de woning niet ten goede komen. Ook worden een aantal keer de hoge kosten genoemd van de vergunningsprocedure. Toch wordt het beeldkwaliteitplan ook als kans gezien, de relatie met andere woningen wordt verbeterd door het toepassen van het plan. Volgens VROM (1993) is dit een van de belangrijke aspecten van een beeldkwaliteitplan: de samenhang tussen woningen verbeterd bij toepassing van het plan.

6. Case 3: Zuidhorn

6.1 Inleiding

In Zuidhorn is er een beeldkwaliteitplan opgesteld voor de wijk Oostergast. Dit onderzoek richt zich op de kavels met nummer 1, deze kavels zijn bebouwd door particulieren (zie figuur 6.2). Het gaat om de Zonstraat (zie figuur 6.1) en hiervoor geldt het deel uit het beeldkwaliteitplan 'Dorpsrand de Oostervaart'. In deze wijk zijn tien enquêtes verspreid, hiervan zijn zeven enquêtes teruggestuurd. De respons is dus 70%. Alle respondenten zijn de eerste bewoners van het huis en ze waren zich ook allen bewust van het bestaan van het plan. 48% Kocht ook bewust een kavel waarvoor het plan gold. Voor iedereen waren de eisen waaraan het ontwerp van de woning moest voldoen duidelijk.

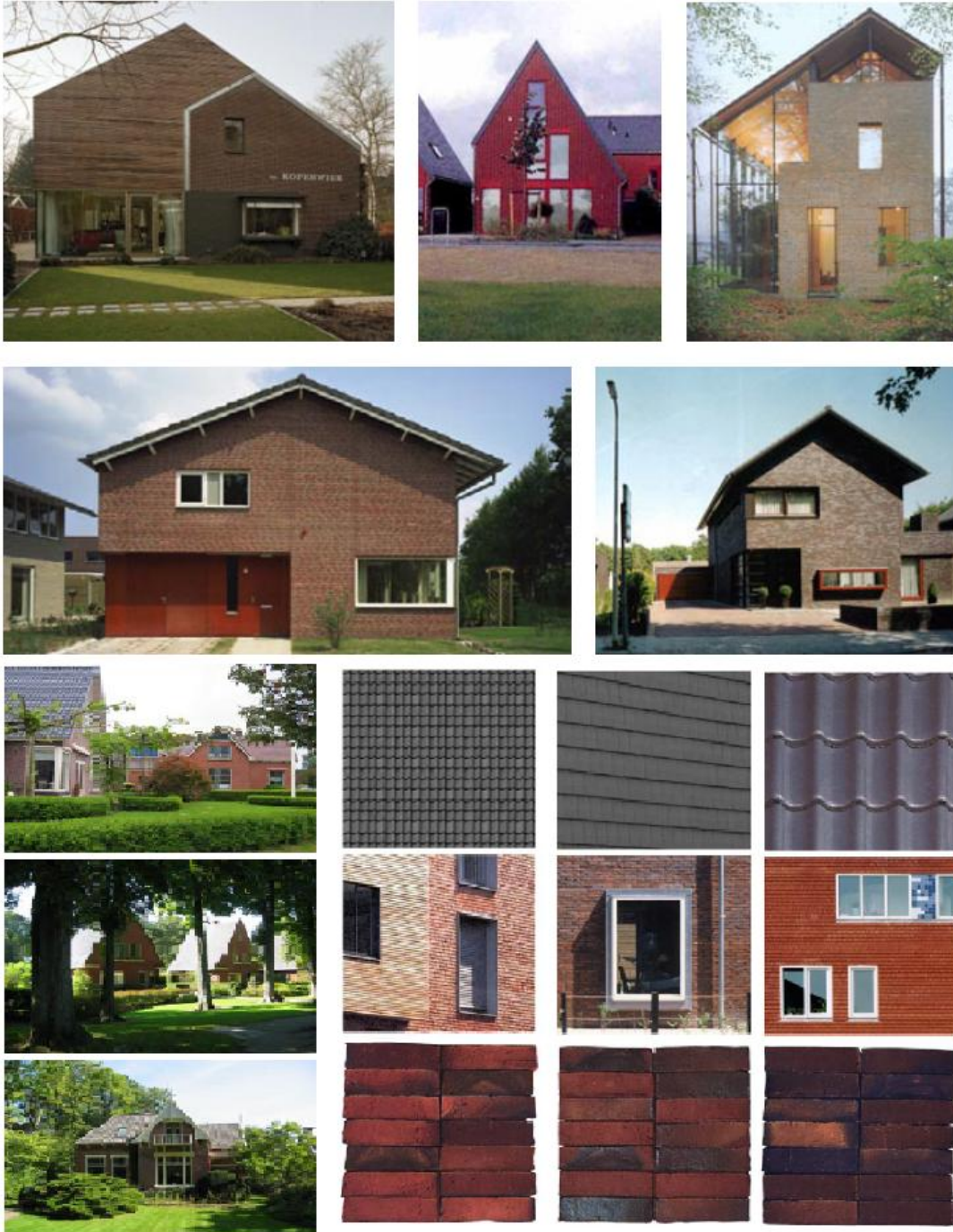
Figuur 6.1 Zonstraat, Zuidhorn (bron: maps.google.com)

6.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden

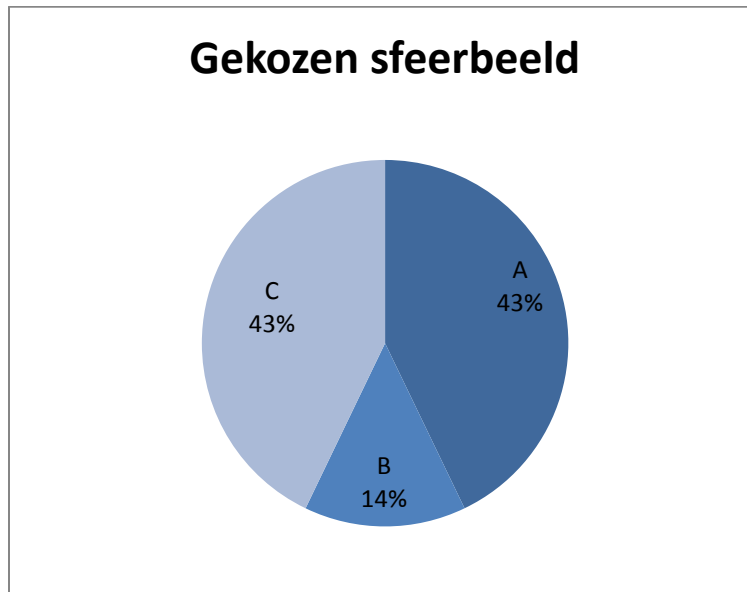
Figuur 6.2 Kaart positie onderzochte kavels (bron: eigen bewerking beeldkwaliteitplan 'Dorpsrand de Oostervaart')

Voor de wijk 'de Oostergast' is een beeldkwaliteitplan opgesteld met als doel om de wijk een eigen karakter te geven. Het beoogde beeld is geïnspireerd op de jaren 30 van de vorige eeuw. Verder zijn er in het plan ook materiaaleisen beschreven voor de woningen, bijvoorbeeld baksteen van een bepaalde donkere kleur. De wijk bevat 50% groen en moet volgens het plan een dorpse sfeer en uitstraling krijgen (zie figuur 6.3). Een deel van de kavels is uitgegeven aan particulieren (figuur 6.2), de rest is van de kavels is bebouwd door projectontwikkelaars.

Figuur 6.3 Sfeerbeelden (bron: beeldkwaliteitplan Dorpsrand de Oostervaart)

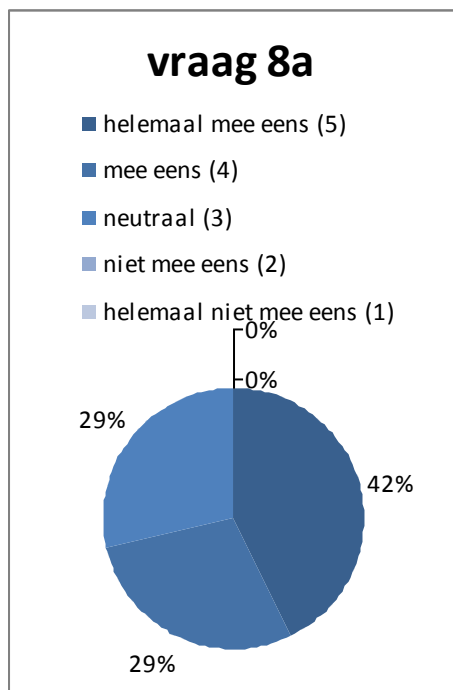
6.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten

Figuur 6.4 Gekozen sfeerbeeld

Ook voor deze wijk hebben de bewoners moeten kiezen tussen 3 collages van sfeerbeelden. 43% van de respondenten kiest de collage die bij het betreffende beeldkwaliteitplan past. 14% kiest de collage behorende bij het Beeldkwaliteitplan Erflanden. 43% kiest de cataloguswoningen (zie figuur 6.3).

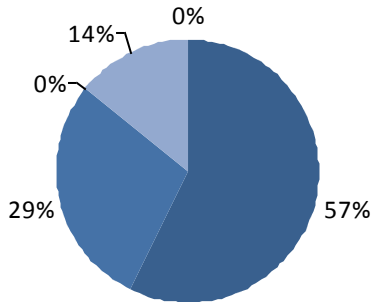
Bij de gebruikte uitspraken uit het plan is de verdeling als volgt:

De Oostergast is een groene woonwijk van hoge kwaliteit met een dorpse sfeer en uitstraling. 61% van de respondenten is het eens met deze uitspraak. De rest staat hier neutraal tegenover. De meeste respondenten vinden de wijk dus aan deze uitspraak voldoen.

vraag 8b

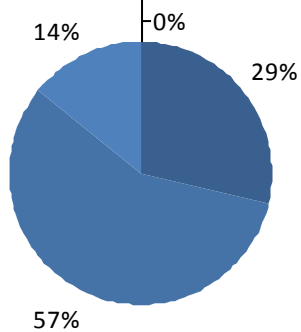
- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

De wijk heeft een landelijke uitstraling.
57% is het eens met deze uitspraak, 14% is het oneens. De meningen zijn dus verdeeld.

vraag 8c

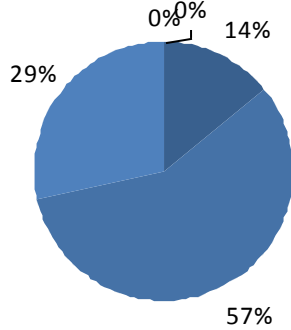
- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

De woningen aan de Zonstraat vormen een krachtige dorpsrand die vanaf het open landschap het gezicht vormt van de wijk.
Deze uitspraak gaat specifiek over de Zonstraat en niet over de hele wijk. 86% van de respondenten vindt dat de Zonstraat een krachtige dorpsrand vormt. De rest staat neutraal tegenover deze uitspraak.

vraag 8d

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

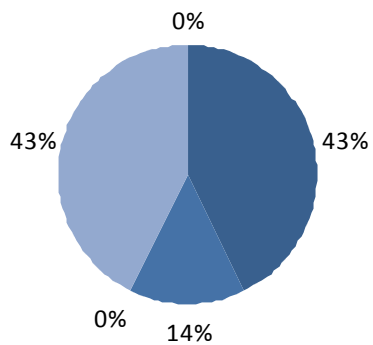

De woningen hebben een krachtige herkenbare vorm.

Het overgrote deel is het eens met deze zin, 61%
De rest is neutraal.

vraag 8e

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

De architectuur van de woningen in de straat is wel aan elkaar verwant, maar de woningen hebben toch hun eigen identiteit.

Hier zijn de meningen sterk over verdeeld. 43% is het helemaal eens met deze stelling, maar ook 43% is het er niet mee eens.

Meer dan de helft van de respondenten kiest het verkeerde sfeerbeeld uit. Bij de vraag over de uitspraken uit het beeldkwaliteitplan is de meerderheid het in 4 van de 5 gevallen eens met de uitspraak. Uit de enquêtes blijkt dat bewoners vinden dat de wijk een dorpse sfeer heeft. Ze vinden echter niet allemaal dat het ook een landelijke uitstraling heeft. De dorpsrand is wel duidelijk en krachtig en de woningen hebben ook een herkenbare vorm. Bij de uitspraak over de identiteit van de woningen zijn de meningen verdeeld, 43% vindt dat de woningen wel aan elkaar verwant zijn en toch een eigen identiteit hebben en 43% is het hier niet mee eens. Een opmerking die bewoners hierbij maken is dat er een aantal huizen in de straat gebouwd is die er niet tussen past. Ze noemen dit een tekortkoming van de gemeente, zij had dit ontwerp niet goed mogen keuren.

Volgens dhr. Bos, vanuit de gemeente betrokken als projectleider en verantwoordelijk voor de uitvoering van het plan, zijn de voorschriften en sfeerbeelden uit het plan goed terug te zien in de werkelijkheid. Er is een dorpse sfeer ontstaan en woningen op de vrije kavels vormen een krachtige dorpsrand.

6.4 Conclusies

6.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?

Juiste collage?	43%	
	<i>eens</i>	<i>oneens</i>
Uitspraak 1	61%	0%
Uitspraak 2	57%	14%
Uitspraak 3	86%	0%
Uitspraak 4	61%	0%
Uitspraak 5	43%	43%

Figuur 6.5 Samenvatting paragraaf 4.3

Volgens de bewoners komen de sfeerbeelden niet overeen met de werkelijkheid, want meer dan de helft kiest niet het goede sfeerbeeld uit.

Toch is volgens dhr. Bos deze conclusie niet zo makkelijk te trekken. De beelden in het plan stralen vooral een bepaalde sfeer uit, die de beelden uit de andere collages ook uitstralen. Dit geeft wel aan dat het zeer moeilijk is om met een dergelijke vraag te meten of de beelden uit het plan overeenkomen met de werkelijkheid, in dit geval kan het dus zijn dat de drie collage teveel dezelfde sfeer uitstralen en dat zal dan verklaren waarom veel respondenten niet de juiste collage kiezen. Op de meeste uitspraken uit het plan wordt door bewoners positief geantwoord, maar niet op de uitspraak dat alle woningen aan elkaar verwant zijn maar toch een eigen identiteit hebben. Dhr. Bos vindt dat de doelen uit het plan behaald zijn, de wijk is geworden zoals de gemeente met het plan voor ogen had.

6.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van dit beeldkwaliteitplan?

Volgens een bewoner passen niet alle woningen gebouwd door particulieren binnen het plan, de gemeente had dit bouwplan niet goed mogen keuren. Dhr. Bos reageert hierop door te zeggen dat alle bouwplannen door een Kwaliteitsteam aan het beeldkwaliteitplan zijn getoetst, maar dat dit soort meningen natuurlijk altijd voor kunnen komen. Ook de beeldvorming van de bewoners is subjectief, net als het beeldkwaliteitplan. Daarom kan het voorkomen dat een woning volgens de bewoners niet 'past' en volgens het Kwaliteitsteam wel.

Dhr. Bos geeft nog een aantal andere dingen aan die aangepast moeten worden in de planning van de vervolgfases van de wijk. De woningen in deze fase moesten allemaal een bepaalde, donkere, kleurstelling hebben. Dit is op zich mooi, maar kan door de veelheid storend worden. Het plan is wel een succes te noemen, volgens de gemeente heeft de wijk de uitstraling te danken aan het beeldkwaliteitplan. Er is veel diversiteit aan woningen, zowel bij de projectmatig gebouwde woningen als de particulier uitgegeven kavels. Ook voor de toekomst is wordt verloedering tegen gegaan doordat de kwaliteit van de wijk vastgelegd is, de wijk kan zo zijn waarde behouden.

7. Case 4: Grootegast

7.1 Inleiding

In Grootegast wordt de wijk 'Caspar de Roblespark' onderzocht. Deze wijk wordt in vier fases gebouwd, bewoners van de woningen die gebouwd zijn in fase 1 (zie figuur 7.1) worden geënquêteerd. In het beeldkwaliteitplan worden vier verschillende architectuurstijlen beschreven die in de vier fases naar voren zullen komen. Het gaat om de stijlen 'Dwarshuis', 'Amsterdamse school', 'Delftse school' en 'De Villa'. Deze vier stijlen zijn gekozen omdat de dorpsbouw uit de jaren 1900 tot 1930 in Groningen in deze stijlen is uitgevoerd. De onderzochte woningen hebben een architectuur geïnspireerd op de bouwstijl 'de Villa', de straat waaraan ze gelegen zijn is De Noord (zie figuur 7.2). In deze wijk zijn dertien enquêtes verspreid, zes hiervan zijn beantwoordt. Dit is een respons van 46%. Alle bewoners zijn de eerste bewoners van de woning, 83% was zich bij aankoop van de kavel bewust van het bestaan van een beeldkwaliteitplan en 40% kocht de kavel bewust omdat er een beeldkwaliteitplan voor gold. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de sfeerbeelden en uitspraken uit het plan.

Figuur 7.1 Kaart positie onderzochte kavels
(bron: beeldkwaliteitsplan Caspar de Roblespark)

Figuur 7.2 De Noord, Grootegast (bron: maps.google.com)

De originele planning van de wijk is niet gehaald, de wijk is dus nog in aanbouw. Het beeldkwaliteitplan is nog steeds van kracht, ook voor de kavels die nog niet verkocht zijn.

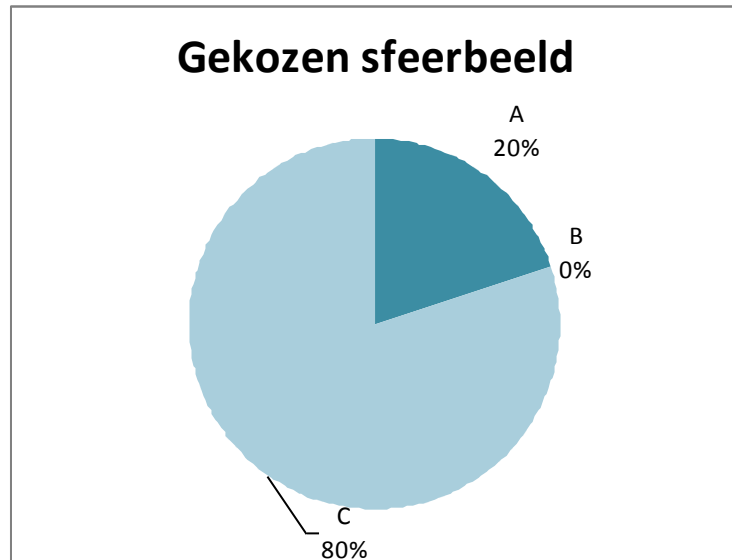
7.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden

Voor de wijk bestond er van de gemeente de wens om een bepaalde uitstraling te bereiken, voor de onderzochte kavels gold de bouwstijl 'de Villa'. Hiervoor zijn in het plan een aantal referentiebeelden (sfeerbeelden) en voorschriften opgenomen. De sfeerbeelden bevatten afbeeldingen van historische woningen (zie figuur 7.3). Mevr. Snitjer, die de welstandtoetsing begeleidt en plannen controleert, laat weten dat de sfeerbeelden geen afbeeldingen zijn van het gewenste resultaat, het resultaat is nieuwbouw in de sfeer en detaillering van de afbeeldingen van figuur 7.3

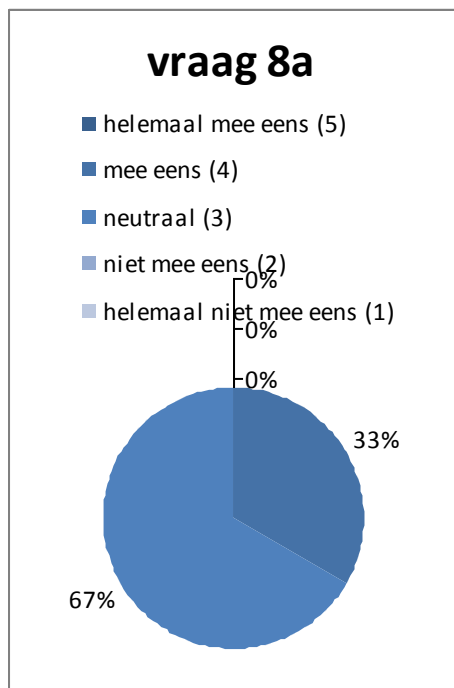
Figuur 7.3 Sfeerbeelden (bron: beeldkwaliteitsplan Caspar de Roblespark)

7.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten

Figuur 7.4 Gekozen sfeerbeeld

In figuur 7.4 zijn de resultaten van de enquêtevraag 'welk afgebeeld sfeerbeeld vindt u het beste passen bij uw wijk' te zien. Opvallend is dat 80% kiest voor het sfeerbeeld met de cataloguswoningen en 20% kiest voor het sfeerbeeld dat daadwerkelijk uit het plan komt. De sfeerbeelden lijken dus niet overeen te komen met de werkelijkheid. Hoe zit dit met de uitspraken uit het plan?

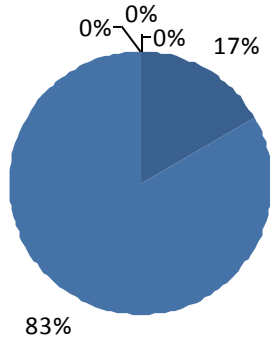

Er wordt gestreefd naar een grote diversiteit aan woningen.

67% van de respondenten staat neutraal tegenover deze zin. 33% is het ermee eens.

vraag 8b

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

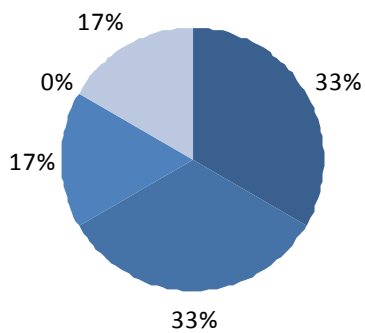

De nadruk ligt op het individuele karakter van de woningen.

Alle respondenten zijn het hier mee eens of helemaal mee eens. De woningen hebben dus een individueel karakter volgens de bewoners.

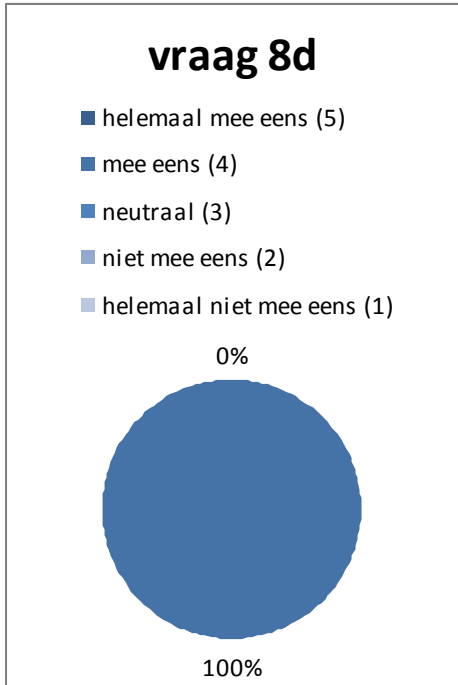
vraag 8c

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

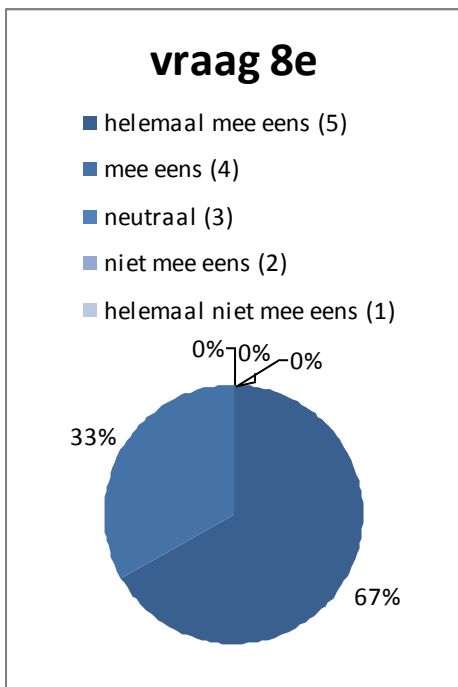

Luxe vrijstaande woningen in een parkachtige sfeer.

Hier zijn de meningen over verdeeld. 66% is het hiermee helemaal eens of mee eens, 17% helemaal oneens.

De straat heeft een groen en formeel karakter. Iedereen is het erover eens dat de straat een groen en formeel karakter heeft.

Landelijk wonen in een rustige omgeving. Hier is ook iedereen het mee eens.

Mevrouw Snitjer geeft aan dat de Welstandscommissie de bouwplannen aan het beeldkwaliteitplan heeft getoetst en dat alle woningen dus aan de gewenste sfeer voldoen. Wat haar persoonlijke mening betreft vindt zij niet ter zake doen.

7.4 Conclusies

7.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?

Juiste collage?	20%	
	<i>eens</i>	<i>oneens</i>
Uitspraak 1	33%	0%
Uitspraak 2	100%	0%
Uitspraak 3	66%	17%
Uitspraak 4	100%	0%
Uitspraak 5	100%	0%

Figuur 7.5 Samenvatting paragraaf 7.3

Over het algemeen zijn de respondenten het eens met de uitspraken uit het plan, hieruit kan de conclusie worden getrokken dat de doelstellingen uit het plan behaald zijn. Het grootste gedeelte kiest echter wel het een ander sfeerbeeld dan die uit het plan.

Volgens mevrouw Snitjer kan dit verschil verklaard worden door de vraagstelling in de enquête. Afbeelding A is namelijk van slechtere kwaliteit dan de andere afbeeldingen (zie bijlage 3). Ook zijn de afbeeldingen uit het plan slechts referentiebeelden, het gaat om de sfeer en detaillering. Het uiteindelijke resultaat zal dus niet overeen komen met de afbeeldingen uit het plan, omdat dit plaatjes van historische woningen zijn en het resultaat in de wijk is natuurlijk nieuwbouw.

7.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van het plan?

De geënquêteerde bewoners maken een aantal keer de opmerking dat ze het plan een kans vinden, het paste binnen wat zij mooi vinden en het was niet lastig om tot een goed ontwerp te komen. Het beeldkwaliteitplan komt de kwaliteit van de wijk ten goede. Respondenten zijn dus positief over de uitwerking van het plan.

Vanuit de gemeente worden er geen succes- of faalfactoren van het plan genoemd. De wijk is nog in aanbouw, wat tot nu toe is gerealiseerd past volgens de gemeente binnen het beeldkwaliteitplan.

8. Case 5: Assen

8.1 Inleiding

De Houtlaan in Assen is de oudste wijk in dit onderzoek, het beeldkwaliteitplan is vastgesteld in 2001. Onderzocht wordt fase vier en vijf van de wijk, in deze fases zijn 21 woningen onder particulier opdrachtgeverschap gebouwd. Er zijn dus 21 enquêtes verstuurd, waarvan er twaalf teruggekomen zijn. Dit is 57%. Verder zijn het allen de eerste bewoners van het huis, en allen waren ze zich bewust van het bestaan van het beeldkwaliteitplan. Niemand kocht de kavel vanwege het bestaan van een beeldkwaliteitplan.

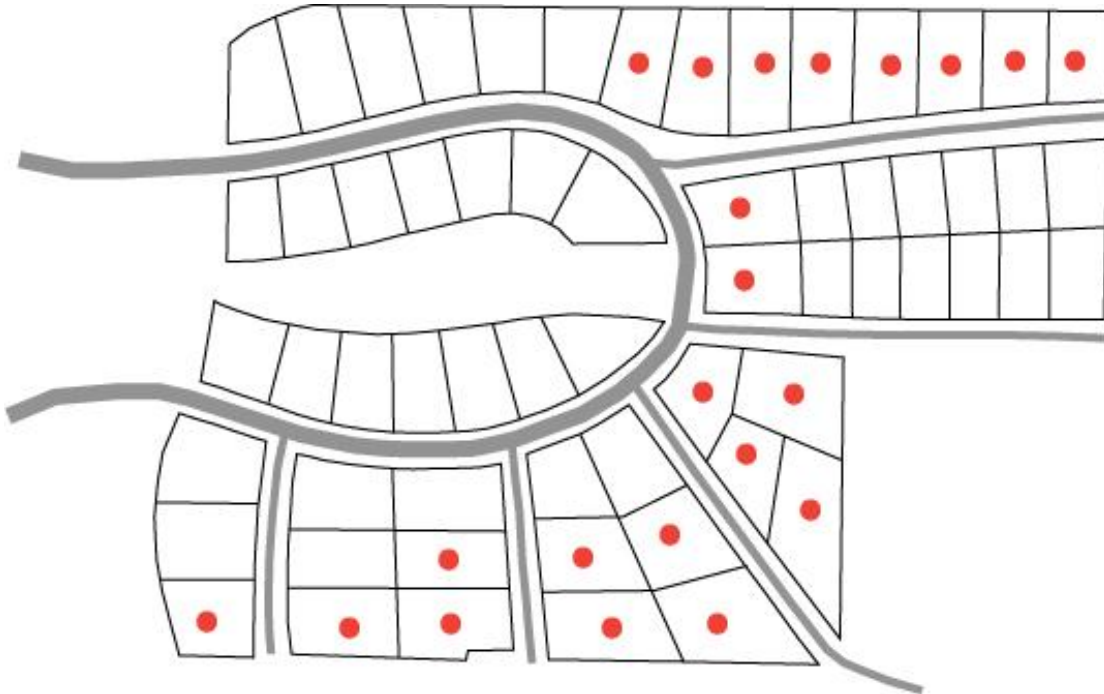
Het plan is de uitkomst van een prijsvraag. Voorheen lagen er op deze locatie sportvelden, de gemeente schreef toen een prijsvraag uit voor de ontwikkeling van dit gebied. Heijmans won met hun stedenbouwkundig plan en het daaraan gekoppelde beeldkwaliteitplan. De wijk is gebouwd in vijf fasen, zoals gezegd worden fase vier en vijf onderzocht. In deze fases is een deel van de kavels uitgegeven aan particulieren en een deel is door projectontwikkelaars bebouwd. Figuur 8.1 laat zien hoe een straat in de wijk er nu uit ziet.

Figuur 8.1 Houtlaan, Assen (bron: maps.google.nl)

8.2 Het plan: voorschriften en sfeerbeelden

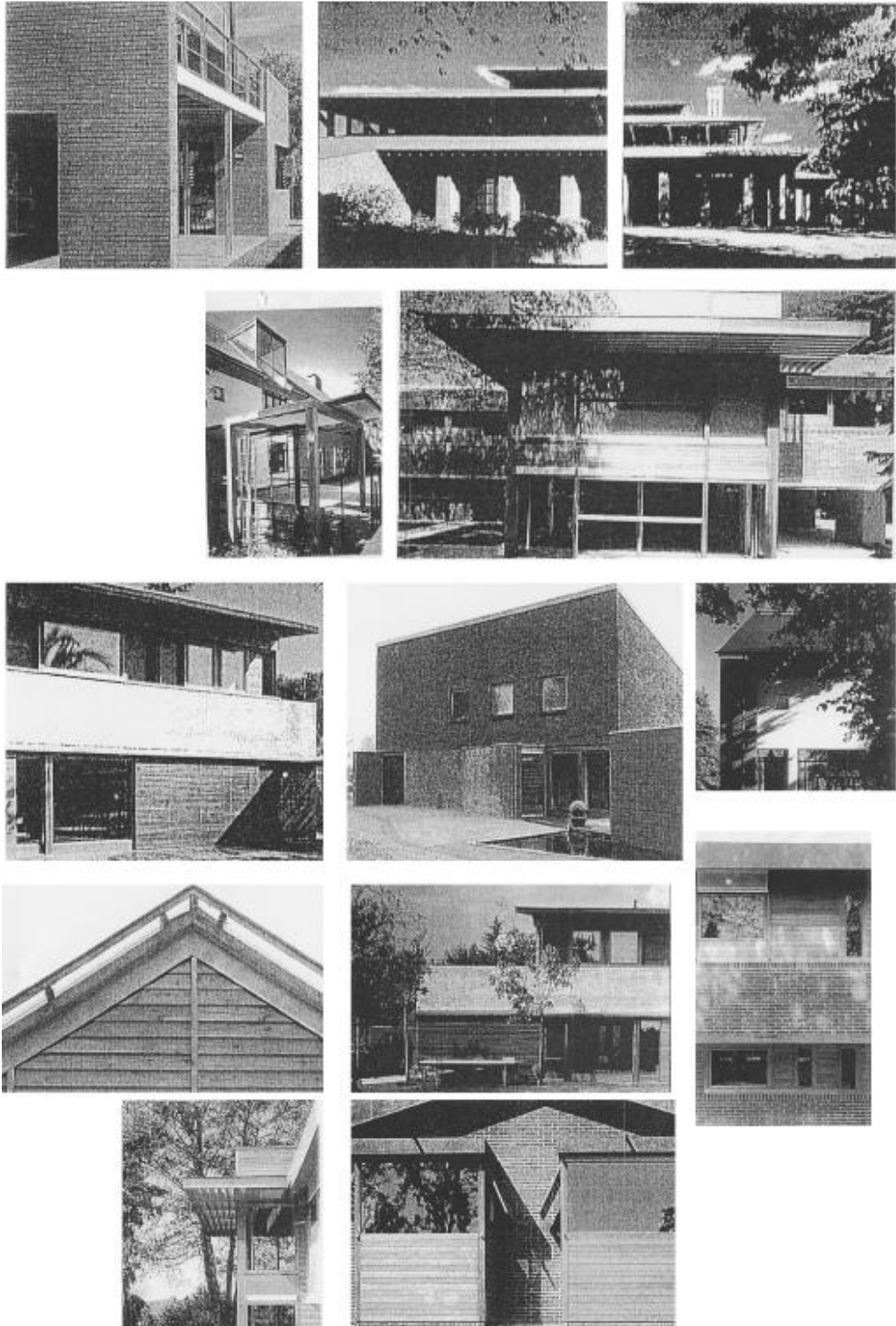
Onderstaande kaart laat zien welke kavels door particulieren bebouwd zijn en dus onderzocht zijn. Het gaat om 21 kavels, de woningen zijn ontworpen door verschillende architecten. Het ontwerp van de woning door een architect was een verplichte voorwaarde voor de kopers van een kavel.

Figuur 8.2 Kaart positie onderzochte kavels (bron: beeldkwaliteitplan Houtlaan fase 4 en 5, eigen bewerking)

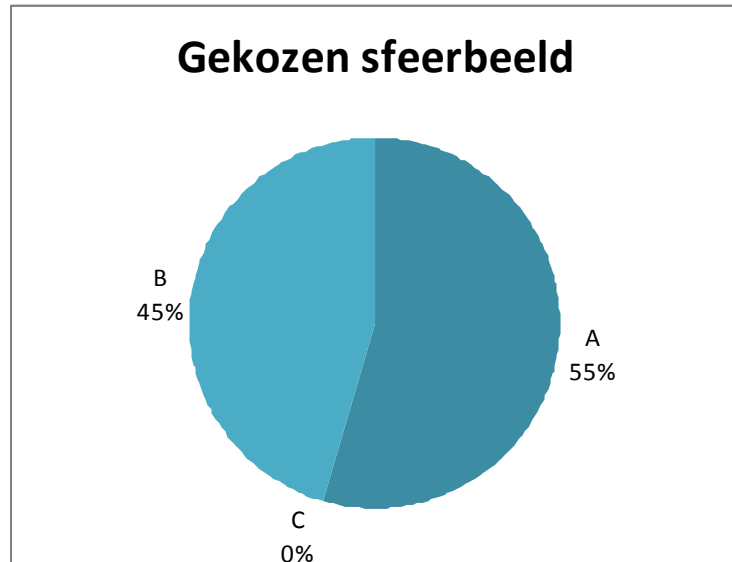
Het beeldkwaliteitplan heeft als doel om de ontwikkelende partijen inzicht te geven welke waarden belangrijk gevonden worden in de ontwikkeling van het gebied. De bewoners zelf hebben niet veel te maken gehad met het plan, Frank Aikema, stedenbouwkundige bij de gemeente Assen vertelt dat het plan vooral voor de architecten is bedoeld en de voorschriften en beschrijvingen eigenlijk 'vaktaal' zijn. Dit verklaart ook waarom het voor bewoners in de helft van de gevallen niet duidelijk was aan welke voorwaarden het ontwerp van hun huis moest voldoen (enquêtevraag 5).

Het groen in de wijk speelt een belangrijke rol in de sfeer. In het plan is veel aandacht besteed aan het beschrijven van de water- en groenstructuur in de wijk. Rondom elke kavel moeten hagen geplant worden, dit moet zorgen voor samenhang. De bewoners moeten een gevoel krijgen van 'wonen aan de rand van het bos'. Bij de architectuur van de woningen is het van belang dat de woningen een 'familiegevoel' geven, maar het mag niet te eentonig worden. Ook moet de architectuur tijdloos zijn. Op afbeelding 8.3 is te zien welke beelden er in het plan zijn gebruikt om deze voorschriften te illustreren.

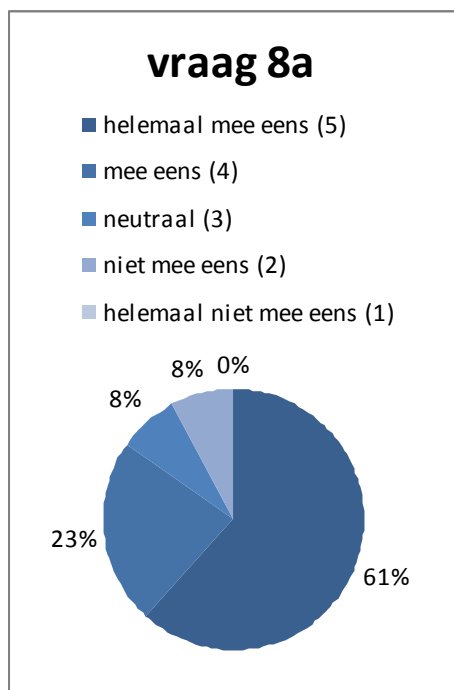
Figuur 8.3 Sfeerbeelden (bron: beeldkwaliteitsplan Houtlaan fase 4 en 5)

8.3 De werkelijkheid: onderzoeksresultaten

Figuur 8.4 Gekozen sfeerbeeld

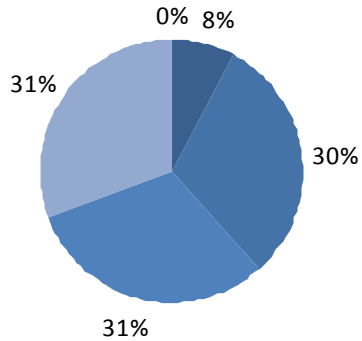
55% van de respondenten kiest het juiste sfeerbeeld, maar toch nog 45% kiest het sfeerbeeld behorende bij de wijk de Oostergast, Zuidhorn. Bij de gebruikte uitspraken uit het plan is de verdeling als volgt:

De woonomgeving geeft een gevoel van 'wonen aan de rand van het bos'.
In totaal 84% is het eens met deze uitspraak.

vraag 8b

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

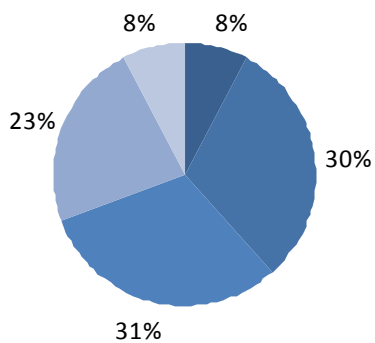

De architectuur is elegant, rustig en heeft een tijdloze uitstraling.

De meningen zijn zeer verdeeld, 31% is oneens, 38% eens of helemaal eens. Ook ongeveer een derde is neutraal.

vraag 8c

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

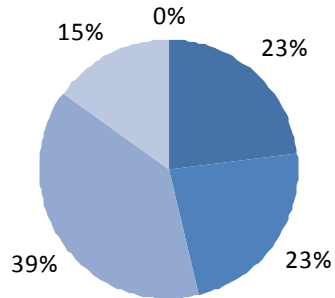

Het landschap is beeldbepalend ten opzichte van de architectuur.

Ook over deze uitspraak zijn sterk verdeelde meningen. 38% eens/helemaal mee eens, 31% neutraal en 32% niet eens/helemaal niet eens.

vraag 8d

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

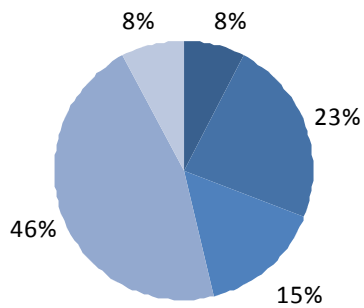

De architectuur van alle woningen geeft een 'familie' gevoel, maar hebben toch een individueel karakter.

Volgens meer dan de helft (54%) van de respondenten is deze uitspraak niet van toepassing op de wijk.

vraag 8e

- helemaal mee eens (5)
- mee eens (4)
- neutraal (3)
- niet mee eens (2)
- helemaal niet mee eens (1)

De bebouwing is verweven met het landschap.

Ook hier vind 54% dit niet van toepassing. 31% is het wel eens met de uitspraak.

In het gesprek bij de gemeente Assen zijn deze resultaten besproken. Een verklaring voor het aantal negatieve antwoorden op de uitspraken is dat het plan voor ontwikkelaars en architecten is geschreven en niet voor de bewoners. Hierdoor kan het zijn dat de bewoners niet precies begrijpen wat er met de uitspraken bedoeld wordt. Aikema en Meijers keken nog eens naar de afbeeldingen die gebruikt zijn om het plan te illustreren en zijn het er zelf ook over eens dat die niet overeenkomen met de werkelijkheid. Dat 45% niet het juiste sfeerbeeld kiest verbaast ze dan ook niets. Ze noemen de sfeer van de afbeeldingen uit het plan 'kubistisch' of 'modernistisch', met veel glas en licht. In de werkelijkheid komt dit totaal niet naar voren. Wel is de mening dat de werkelijkheid eigenlijk beter is geworden dan het plan en ook dan bijvoorbeeld de verkoopfolder van de projectmatige woningen. Ook het vele groen heeft erg goed uitgepakt, ze vinden de wijk hierdoor prachtig geworden: mensen wonen in het groen en met veel privacy. Het vele groen zorgt ook voor een samenhang tussen woningen, doordat de wijk zo ruim opgezet is vallen grote verschillen in architectuur veel minder op.

Volgens de gemeente is het plan dus wel een succes geweest, ook al komen de afbeeldingen uit het plan niet overeen met de werkelijkheid.

8.4 Conclusies

8.4.1 Komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid?

Juiste collage?	55%	
	<i>eens</i>	<i>oneens</i>
Uitspraak 1	84%	8%
Uitspraak 2	38%	31%
Uitspraak 3	38%	31%
Uitspraak 4	23%	54%
Uitspraak 5	31%	54%

Figuur 8.5 Samenvatting paragraaf 8.3

Bij de Houtlaan kiest een meerderheid van de bewoners (55%) wel het sfeerbeeld dat bij het Beeldkwaliteitplan Houtlaan hoort, maar over de uitspraken uit het plan zijn ze het niet geheel eens. Vooral in vergelijking met de andere onderzochte wijken geven de respondenten hier vaker het antwoord 'niet mee eens' of 'geheel niet mee eens'.

Alleen de uitspraak 'gevoel van wonen aan de rand van het bos' past volgens een meerderheid van de respondenten bij de wijk. Bij de rest van de uitspraken zijn de meningen sterk verdeeld.

Uit het gesprek met dhr. Aikema en mvr. Meijers blijkt dat de gemeente zelf is wel erg positief over de wijk. Ook al komen de sfeerbeelden niet overeen met de werkelijkheid, de werkelijkheid is toch wel erg mooi geworden. Het feit dat bewoners uitspraken uit het plan soms niet vinden passen bij de wijk doet hier weinig aan af, omdat het plan bedoeld was voor de architecten en niet voor de bewoners. Een andere verklaring kan zijn dat mensen die kiezen voor een kavel waarvoor een beeldkwaliteitplan geldt, sowieso al mensen zijn die kritisch staan tegenover hun woonomgeving. Ze hebben namelijk een bewuste keuze gemaakt door betrokken te zijn bij het ontwerp van hun woning en willen dat wat zij willen, ook geldt voor de buurman. Hierdoor zijn ze meer betrokken bij hun wijk.

8.4.2 Wat waren de succes- en faalfactoren van het plan?

Een aantal bewoners benoemt het beeldkwaliteitplan als een last bij het ontwerpen van hun woning omdat de gemeente volgens hen niet flexibel genoeg omging met de voorschriften. In de praktijk mocht er maar weinig, volgens een van de bewoners. Anderen zien het juist als verrijking, maar vinden het wel bewerkelijker. Een bewoner zegt 'het resultaat vinden wij een verrijking. Er is een harmonie ontstaan, zonder dat het massaal en eenvormig is geworden'. Een bewoner heeft kritiek op de handhaving van het plan, er ontstaat nu na een aantal jaar een wildgroei aan uitbouwen die niet binnen het plan passen. Een andere respondent vond dat de gemeente bouwaanvragen niet consequent beoordeelde. Conclusie is dat de bewoners van de Houtlaan niet allemaal even positief zijn over de uitwerking van het plan door de gemeente.

Zoals gezegd is de gemeente wel positief, de wijk is volgens hen erg mooi geworden. Het vele groen zorgt voor samenhang binnen de wijk en de bewoners wonen er met veel privacy. De projectmatig gebouwde woningen zijn volgens Aikema en Meijers wat minder goed uitpakend, het komt wat eentonig over en er had meer variatie in mogelijke opzet kunnen zitten. Vooral het vele groen in de wijk is een grote succesfactor, door de ruime opzet van de wijk vallen verschillen in stijl tussen woningen minder op en zo wordt eenheid gecreëerd.

9. Conclusies en aanbevelingen

9.1 Conclusies

Nu de vijf cases besproken zijn en er per case geprobeerd is de vragen 'komen de voorschriften en sfeerbeelden overeen met de werkelijkheid' en 'wat waren de succes- en faalfactoren van het beeldkwaliteitplan' te beantwoorden, is het tijd om de balans op te maken. Komt de ruimtelijke kwaliteit die in een beeldkwaliteitplan beschreven is, door middel van voorschriften en sfeerbeelden, overeen met de werkelijkheid?

De straat 'de Laan' in de Erflanden in Hoogeveen laat de kansen en beperkingen van een beeldkwaliteitplan zien. De woningen die gebouwd zijn passen erg goed bij elkaar, maar er zijn wel veel discussies geweest tussen architect en bewoner. Hun wensen kwamen niet altijd overeen. Toch zijn de bewoners en de gemeente beide tevreden met het resultaat. Het beoogde sfeerbeeld van een jaren '30 sfeer is bereikt en de woningen kennen allemaal een bijzonder, niet standaard, ontwerp. Het beeldkwaliteitplan heeft duidelijk gezorgd voor opvallende huizen met een eigen identiteit. De afbeeldingen binnen dit plan zijn beter gekozen dan bij bijvoorbeeld het plan voor de Houtlaan. De afbeeldingen worden ook gebruikt als illustratie bij de tekst, en tegenstelling tot de afbeeldingen uit het beeldkwaliteitplan Houtlaan, die eerder als paginavulling gebruikt lijken te zijn.

In Nieuw Buinen (Nieuw Veenlanden) zijn de bewoners het eens met alle uitspraken die ze voorgelegd zijn, maar ze kiezen vaak het verkeerde sfeerbeeld. Dit zou kunnen komen doordat het beeldkwaliteitplan voor deze wijk niet erg gedetailleerd is, er zijn geen voorschriften wat betreft de architectuur van de woningen. De conclusie zou kunnen zijn dat het beeldkwaliteitplan daardoor weinig toegevoegde waarde heeft gehad wat betreft de ontwerpen van de woningen, er waren geen beperkingen voor het ontwerp.

De case Zuidhorn laat goed zien dat het erg moeilijk is om een enquêtevraag op te stellen met sfeerbeelden die wel overeen komen maar toch een andere sfeer uitstralen. Volgens dhr. Bos leken de sfeerbeelden namelijk zo op elkaar dat het niet verwonderlijk is dat bewoners het 'verkeerde' beeld uitkiezen. De sfeer die geschetst is in het beeldkwaliteitplan komt duidelijk terug in de wijk, dit komt ook doordat alle woningen een bepaalde donkere kleur baksteen moesten gebruiken. Hierdoor ontstaat eenheid, maar het kan ook eenvormig worden. Iets wat je juist probeert te voorkomen.

In Grootegast heeft de uitgifte van de kavels vertraging opgelopen, hierdoor is het moeilijker om conclusies te trekken. De wijk is nog in aanbouw, de woningen die er staan moesten voldoen aan het sfeerbeeld 'de Villa'. De bewoners en de gemeente zijn beiden tevreden met de wijk, volgens de gemeente zijn er geen speciale problemen opgetreden bij het goedkeuren van bouwplannen. De bewoners kiezen wel in 80% van de gevallen de cataloguswoningen als beste passend bij de sfeer. Kijkend naar de woningen in aanbouw lijkt te verklaring hiervan duidelijk: veel mensen hebben een aannemer aangenomen om het ontwerp te maken, niet een architect. De woningen zijn hierdoor weinig bijzonder geworden, de vraag is of dit erg is. Je zou het een gemiste kans kunnen noemen, maar als bewoners dit als mooi en wenselijk beschouwen dan is de wijk juist een succes.

Bij de Houtlaan pasten de afbeeldingen van het plan totaal niet bij het beoogde beeld. De wijk kent een heel andere sfeer dan in het plan geschetst is. Toch is de wijk wel 'mooi' volgens de gemeente, maar de vraag is of is dankzij of ondanks het plan is. Ik neig te zeggen dankzij, want misschien komen de afbeeldingen niet overeen, door de voorschriften is de architectuur van de woningen wel duidelijk 'aan elkaar verwant'.

Vijf heel verschillende cases, vijf heel verschillende conclusies. Is de ruimtelijke kwaliteit van de wijk vergroot door het toepassen van een beeldkwaliteitplan? Deze vraag is geprobeerd te beantwoorden door het vergelijken van de voorschriften en sfeerbeelden uit de plannen met de werkelijkheid, komt dit overeen en is er een causaal verband te vinden?

Concluderend is te zeggen dat sfeerbeelden uit beeldkwaliteitplannen herkend worden door bewoners en dus niet overeenkomen met de werkelijkheid. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de collages teveel op elkaar lijken, waardoor uit elke collage wel details te halen zijn die bij de wijk passen. Een goed beeldkwaliteitplan kent daarom ook een uitleg bij de afbeeldingen die gebruikt zijn, ze mogen niet op zichzelf staan. Bewoners zijn toch erg tevreden met hun wijk, dus de vraag is of het erg is dat de afbeeldingen uit het plan niet overeenkomen met de werkelijkheid. Of het verband tussen het plan en de werkelijkheid ook causaal is, is nog moeilijker te concluderen op basis van de data verkregen door enquêtes en interviews.

Zou dezelfde kwaliteit ook bereikt kunnen worden door bewoners de volledige vrijheid te geven bij het ontwerpen van hun woning? Moet de overheid de gewenste ruimtelijke kwaliteit al van tevoren vaststellen of is dit ook te bereiken door de markt zijn werk te laten doen? En over wiens kwaliteit spreken we dan, kwaliteit is immers een subjectief begrip. Volgens Kant wordt een object gewaardeerd als het op een wenselijke plek staat, het gebruik doelmatig is maar ook of de beschouwer het object esthetisch 'mooi' vindt. Wat iemand mooi vindt is zo subjectief dat het misschien niet wenselijk is dat de overheid dit beeld voorschrijft door middel van een beeldkwaliteitplan, het individueel belang van de bewoner staat dan centraal.

Aan de andere kant is het beeldkwaliteitplan misschien juist wel een heel geschikt instrument omdat er ook een algemeen belang geldt, en dit belang geldt in een wijk, want als de buurman ook gehele vrijheid krijgt bij het ontwerpen van zijn woning, zullen mensen waarschijnlijk erkennen dat volledige vrijheid niet altijd de beste resultaten oplevert. Het beeldkwaliteitplan kan dan voorwaarden scheppen om ervoor te zorgen dat er een bepaalde samenhang in de wijk ontstaat tussen de verschillende woningen. Verder is het beeldkwaliteitplan een geschikt instrument om duidelijkheid te scheppen over wat wel en wat niet mag, voordat het ontwerp van de woning is gemaakt en zelfs voordat de kavel is aangekocht. Als de eisen binnen het plan dus niet passen binnen het beeld van wat de koper van zijn toekomstige huis heeft, dan weet hij dat al voordat hij de kavel aankoopt en kan dan dus de keuze maken voor een andere kavel.

Is het beeldkwaliteitplan dus een geschikt instrument om ruimtelijke kwaliteit te waarborgen? Ook al komen de voorschriften en sfeerbeelden volgens de bewoners niet geheel terug in de wijk, ze vinden dat de wijk een hoge beeldkwaliteit heeft. Ook de gemeentes zijn tevreden over beeldkwaliteit van de woningen in de onderzochte wijken. Daarom is te concluderen dat beeldkwaliteitplannen kunnen bijdragen aan de ruimtelijke kwaliteit van een wijk, misschien komen voorschriften en sfeerbeelden niet precies overeen, er is wel van tevoren nagedacht over kwaliteit en wensen en beelden zijn op papier gezet en dat alleen maakt het opstellen en handhaven van een beeldkwaliteitplan al zinvol.

9.2 Aanbevelingen

Dit onderzoek bevat een analyse van vijf cases en een beantwoording van de vraag of de ruimtelijke kwaliteit beschreven in de plannen bereikt is. In figuur 3.3 is te zien dat dit dus om een doelbereikingsonderzoek gaat. Het was echter de bedoeling om ook de doeltreffendheid van beeldkwaliteitplannen te evalueren. Met de beschikbare data uit de enquêtes en interviews is hier erg moeilijk iets over te zeggen, verder onderzoek is dus nog nodig. Er zullen niet alleen meer cases onderzocht moeten worden, het onderzoek zal ook op een andere manier opgezet moeten worden. Het beste zou zijn om een vergelijkend onderzoek te doen naar wijken met particuliere bouw waarvoor wel een beeldkwaliteitplan gold, en wijken waarvoor er geen beeldkwaliteitplan opgesteld is. Zijn de bewoners en de gemeentes hier ook tevreden over de ruimtelijke kwaliteit van hun wijk? En in hoeverre is er verschil in de tevredenheid tussen de wijken met en zonder beeldkwaliteitplan? Op deze manier kan er ook een conclusie getrokken worden over de causaliteit in de relatie tussen plan en werkelijkheid. Door een onderzoek op deze manier op te zetten zijn echter veel meer tijd en middelen nodig dan wat voor dit onderzoek beschikbaar was. Er moet rekening gehouden worden met een groter aantal cases, die onderling te vergelijken zijn. Ook zal het onderzoek heel anders opgezet moeten worden, omdat bij een vergelijkend onderzoek voorschriften en sfeerbeelden geen indicatoren kunnen zijn bij de groep cases zonder beeldkwaliteitplan. Misschien is een tevredenheidsonderzoek onder bewoners meer geschikt om de vraag te beantwoorden of beeldkwaliteitplannen doeltreffend zijn. Verder onderzoek is dus nog nodig.

10. Discussie en reflectie

10.1 Discussie

In dit onderzoek zijn voorschriften en sfeerbeelden uit de plannen als indicatoren genomen om te kijken of de geschetste ruimtelijke kwaliteit in beeldkwaliteitplannen overeen komen met de werkelijkheid, maar de belangrijkste vraag uit het onderzoek leek telkens te zijn 'wat is ruimtelijke kwaliteit precies'. Vele pogingen zijn gedaan om het begrip te operationaliseren, alle aspecten van het containerbegrip worden in allerlei onderzoeken beschreven. Beeldkwaliteit is één van deze aspecten, maar dit begrip is niet minder subjectief te noemen. Lynch rafelt het begrip beeldkwaliteit verder uiteen, naar de drie kernbegrippen structuur, identiteit en betekenis. Iets heeft een hoge beeldkwaliteit als het herkenbaar is als afzonderlijke eenheid, er een samenhang bestaat tussen delen en elementen en door de waardering die mensen aan de omgeving geven. Maar hoe zorg je als gemeente ervoor dat mensen een hoge waardering aan hun omgeving geven? En wat als het individueel belang van de inwoners niet overeen komt met het algemeen belang? Door het opstellen van een beeldkwaliteitplan probeert te gemeente in ieder geval duidelijk te maken wat wel en wat niet mag, dat hierover nagedacht is maakt misschien nog wel het meeste uit voor de kwaliteit van een wijk.

10.2 Reflectie

Achteraf is te zeggen dat onderzoek beter gekund had. Vooral doordat het begrip 'ruimtelijke kwaliteit' lastig te operationaliseren bleek. Want hoe evalueer je precies een plan waarvan het doel zoiets vaags is als 'het bereiken van kwaliteit'. Om een evaluatieonderzoek te kunnen uitvoeren moeten doelen uit het plan worden omgezet in indicatoren. In dit onderzoek is ervoor gekozen om voorschriften en sfeerbeelden als indicatoren te gebruiken en dit te vergelijken met de werkelijkheid. Het probleem hierbij is dat 'sfeer' moeilijk te vangen is, als je bewoners vraagt welke collage van sfeerbeelden zij het beste bij hun wijk vinden passen, is de kans groot dat de collages of teveel of te weinig van elkaar verschillen. Uit de antwoorden op deze vraag van de enquête zijn dus erg moeilijk conclusies te trekken. De bewoners is verder gevraagd om bij een aantal uitspraken aan te geven of zij ze vinden passen binnen de wijk. Bij deze vraag is er wel voor gekozen om alleen uitspraken uit het betreffende plan te nemen. Hier ontstaat een ander probleem, want door te stellen dat de uitspraken uit het plan komen worden respondenten al een bepaalde richting in gestuurd. Dit zou de resultaten kunnen beïnvloeden. Deze twee enquêtevragen waren echter wel de basis van het onderzoek, maar omdat de antwoorden misschien niet representatief zijn, is het erg moeilijk om dit onderzoek te eindigen met een solide conclusie.

Verder was de respons op de enquêtes erg laag: respectievelijk 62,5%, 40% 70%, 46% en 57%, met het gegeven dat er per wijk acht tot 21 enquêtes verspreid zijn betekend dit dat de conclusies gebaseerd zijn op data met een veel te lage responsratio. Het was beter geweest om deze ratio van tevoren vast te stellen op bijvoorbeeld 80%, dan hadden er betere conclusies getrokken kunnen worden uit de vragen.

Bronnen

Arts, J. (1998) EIA follow up. On the role of ex post evaluation in Environmental Impact Assessment. GeoPress, Groningen

Ashworth, G (2007) Pluralising Pasts. London, Pluto Press

Bersselaar, V. van den (2003) Wetenschapsfilosofie in veelvoud. Coutinho, Bussum

Bressers, J en A. Hoogerwerf (1991) Beleidsevaluatie. Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan de Rijn

Bureau Maris (2005) Caspar de Roblespark te Grootegast Beeldkwaliteitsplan Grootegast

B+O (2001) Beeldplan Erflanden, deelgebied De Laan. Hoogeveen

Daamen, T. (2005) De kost gaat voor de baat uit; markt, middelen en ruimtelijke kwaliteit bij stedelijke gebiedsontwikkeling. Sun, Nijmegen

Dam, F. van (2002) Bericht uit Babylonie: ruimtelijke containerbegrippen leiden tot spraakverwarring. In: Geografie, afl. 11, p. 15-17

Dammers, E. S. Declerck en H. Ronden (2007) Particulier opdrachtgeverschap in de woningbouw. Nai uitgevers, Rotterdam. Ruimtelijk planbureau, Den Haag

De Zwarte Hond (2001) Beeldkwaliteitsplan de Oostergast Zuidhorn fase 1. Beeldkwaliteitsplan vrije kavels. Zuidhorn

De Zwarte Hond (2007) Nieuw Veenlanden 1 Beeldkwaliteitsplan.

Douglah, M. (1998) Developing a concept of extension program evaluation. University of Wisconsin

Feddes, F.M. (1999) Nota Belvedere. VNG uitgeverij, Den Haag

Flowerdew, R en D. Martin (2005) Methods in human geography, Second Edition. Pearson Prentice Hall, Edinburgh

Hebly, A. (1996) De stad, het beeld en de straat. Overwegingen bij het beeldkwaliteitsplan. In: Archis (1996) afl. 12. p. 46-53

Heijmans vastgoed realisatie BV (2001) Beeldkwaliteitsplan Houtlaan, Assen. Fase 4 en 5. Schiphol- Rijk, Assen

Hidding, M (2006) Planning voor stad en land. Coutinho, Bussum
Hoogerwerf, A., M. Herweijer (1998) Overheidsbeleid: een inleiding in de beleidswetenschap. Samsom, Alphen aan de Rijn

Hooimeijer, P, H. Kroon, J. Luttik (2001) Kwaliteit in meervoud. Habiforum, Gouda

- Jacobs, J. (1962) *The death and life of great American cities* Random House, New York
- Janssen-Jansen, L. E.H. Klijn en P. Opdam (2009) *Ruimtelijke kwaliteit in gebiedsontwikkeling*. Habiforum, Gouda
- Jong, T.M. de (1997) In: *Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening* vol 78 (1997), afl. 1
- Jonge, D. de (1998) *Mooi is anders*. University Press, Delft
- Lang, J. (1988) *Symbolic aesthetics in architecture: toward a research agenda*. New York: Cambridge University Press
- Lynch, K. (1959) *The image of the city*. The M.I.T. Press, Cambridge
- Ministerie van Financiën (2003) *Handreiking evaluatieonderzoek ex post*. Minfin, Den Haag
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (1988) *Vierde Nota voor de ruimtelijke ordening*. SDU, Den Haag
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Ministerie van Welzijn, Volkshuisvesting en Cultuur (1991) *Ruimte voor architectuur: Nota Architectuurbeleid*. SDU, Den Haag
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Ministerie van Welzijn, Volkshuisvesting en Cultuur (1993) *Het beeldkwaliteitplan, instrument voor kwaliteitsbeleid*. Kuiper compagnons, Rotterdam/Arnhem
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Ministerie van Welzijn, Volkshuisvesting en Cultuur (1997) *Beeldkwaliteitplan in beeld*. Den Haag
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (2000) *Mensen, Wensen, Wonen: wonen in de 21^e eeuw*. VROM, Den Haag
- Ministerie van Welzijn, Volkshuisvesting en Cultuur (1985) *Notitie Cultuurbeleid*. Den Haag
- Nasar, J.L. (1994) *Urban design aesthetics*. In: *Environment and Behavior* (1994) vol. 26: 377
- Rijksplanologische dienst (1996) *Ruimtelijk beter investeren*. Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Den Haag.
- Rowley, A. (1998) *Private-property decision makers and the quality of urban design*. In: *Journal of Urban Design* (1998) afl. 3: 2, p. 151-173
- Sullivan W.C. and S.T. Lovell (2006) *Improving the visual quality of commercial development at the rural–urban fringe*. In: *Landscape and Urban Planning*, vol. 77 (2006), afl. 1, pag. 152-166

Vlist, A.J. van der , F.H.J. Bunte, M.A. van Galen (2007) Beleidsevaluatie ex post. LEI, Den Haag

Voogd, H (2006) Facetten van de planologie. Kluwer, Alphen aan de Rijn.

Wheeler, S. (1998) Planning sustainable and living cities. New York: Routledge

Winsen, M.R. van (1997) Een renaissance zonder leerstellingen : de herontdekking van het beeld. In: Stedenbouw en ruimtelijke ordening vol. 78 (1997), afl. 1, pag. 4-9

<http://www.bloemfontein.nl/albums/catalogus/index.html> (bezoekt op 5 mei 2011)

Geraadpleegde personen

Gemeente Hoogeveen: Kees Hofstee, op 30-06-2011

Gemeente Borger-Odoorn: dhr. J. Mulder, op 16-08-2011

Gemeente Zuidhorn: Dhr. Bos, op 11-08-2011

Gemeente Grootegast: Mevrouw Snitjer, op 18-08-2011

Gemeente Assen: T. Meijers en F. Aikema, op 27-06-2011

Bijlagen

Bijlage 1 Enquêtevragen bewoners

Enquêtevragen bewoners:

- 1) Bent u de eerste bewoner van dit huis?
Ja nee (bij nee, ga naar vraag 8)

- 2) Toen u deze kavel kocht, was u zich bewust van het bestaan van een beeldkwaliteitplan voor de buurt/straat?
Ja nee (bij nee, ga naar vraag 7)

- 3) Kocht u bewust een kavel waarvoor een beeldkwaliteitplan gold
Ja nee

- 4) Vond u het beeldkwaliteitplan een kans of verrijking om tot een mooi en goed ontwerp van uw woning te komen of vond u het lastig.
.....
.....
.....

- 5) Was het voor u duidelijk aan welke voorwaarden het ontwerp van uw huis moest doen volgens het beeldkwaliteitplan?
Ja nee

- 6) Geef een cijfer van 1 tot 5 (1=helemaal niet 5= volledig) voor de mate waarin uw wensen voor uw woning uiteindelijk uitgekomen zijn.
1 2 3 4 5

- 7) Welk afgebeeld sfeerbeeld vindt u het beste bij uw wijk/buurt/straat passen?
(meerkeuzevraag met afbeeldingen van verschillende sfeerbeelden, wie-van-de-drie)
A B C

- 8) Een uitspraak uit het beeldkwaliteitplan is:
.....
(specifieke doelstellingen invullen per plan, meerdere uitspraken per plan) vindt u dit van toepassing op uw wijk?
1 2 3 4 5

9) Heeft u nog vragen of opmerkingen over deze enquête?

.....
.....

Bijlage 2 Interviewvragen medewerker Ruimtelijke Ordening

- 1) Wat was uw betrokkenheid bij het project?
- 2) Wat vindt u van de wijk hoe die nu is?
Is dit te danken aan het beeldkwaliteitplan?
- 3) Doelstelling was:.....
Is de doelstelling die in het beeldkwaliteitplan is opgesteld uiteindelijk bereikt?
Denkt u dat dit ook te danken is aan het plan? Causaliteit?
- 4) Vind u dat de gebouwde woningen overeenkomen met de sfeerbeelden die in het plan afgebeeld zijn?
- 5) Waarom is er gekozen voor het maken van een beeldkwaliteitplan voor deze wijk?
- 6) Zijn er problemen geweest bij de goedkeuring van bepaalde ontwerpen? Waren veel ontwerpen in eerste instantie afgekeurd?
- 7) Zijn er voorbeelden van successen of falen van vorige plannen te noemen waar dingen erg goed of juist niet goed waren gegaan en waar van geleerd is?
- 8) Bespreking van de uitkomsten van de bewonersenquête:..... Wat vindt u hiervan? Uitkomsten te verklaren?

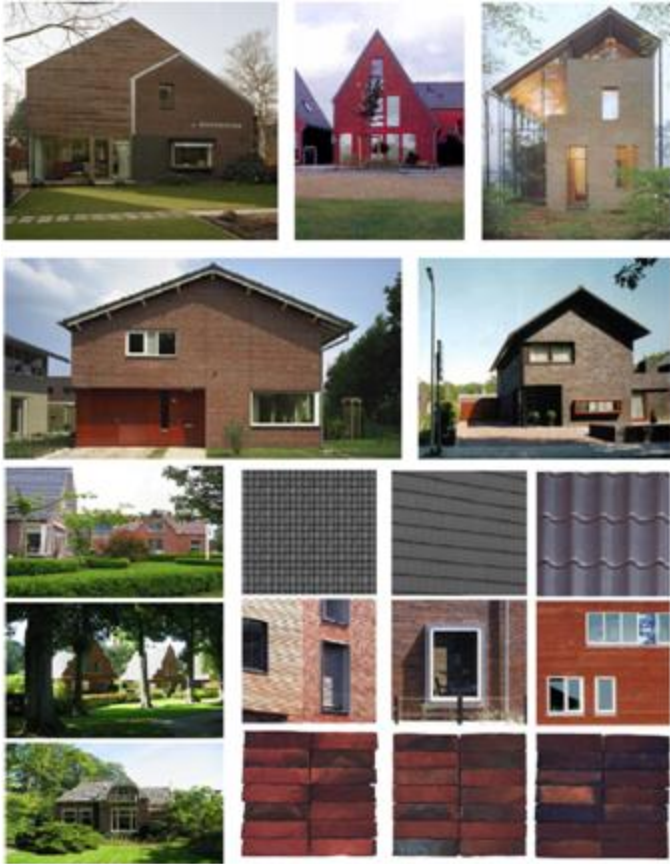
Bijlage 3 In de enquêtes gebruikte collages

Bij elke case is afbeelding A een collage uit het beeldkwaliteitplan van de onderzochte wijk, afbeelding B een collage uit de afbeeldingen uit een beeldkwaliteitplan van één van de andere onderzochte wijken en afbeelding C is samengesteld uit afbeeldingen van cataloguswoningen van het Bouwbedrijf Bloemfontein (bron: www.bloemfontein.nl)

Case 1 Hoogeveen, wijk: Erflanden

Afbeelding A

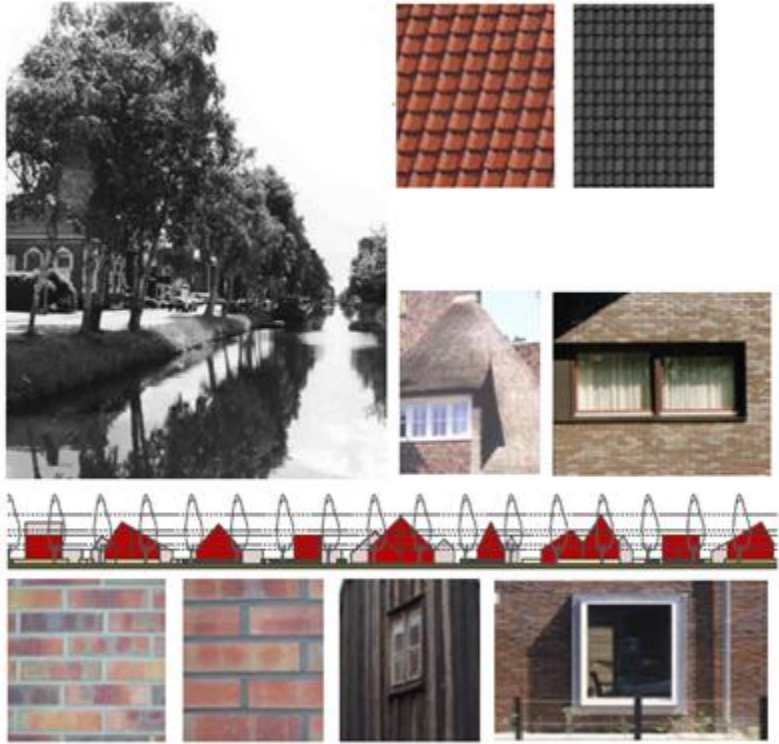

Afbeelding B

Afbeelding C

Case 2 Nieuw Buinen, wijk: Nieuw Veenlanden

Afbeelding A

Afbeelding B

Afbeelding C

Case 3 Zuidhorn, wijk: Oostergast

Afbeelding A

Afbeelding B

Afbeelding C

Case 4 Grootegast, wijk: 't Roblespark

Afbeelding A

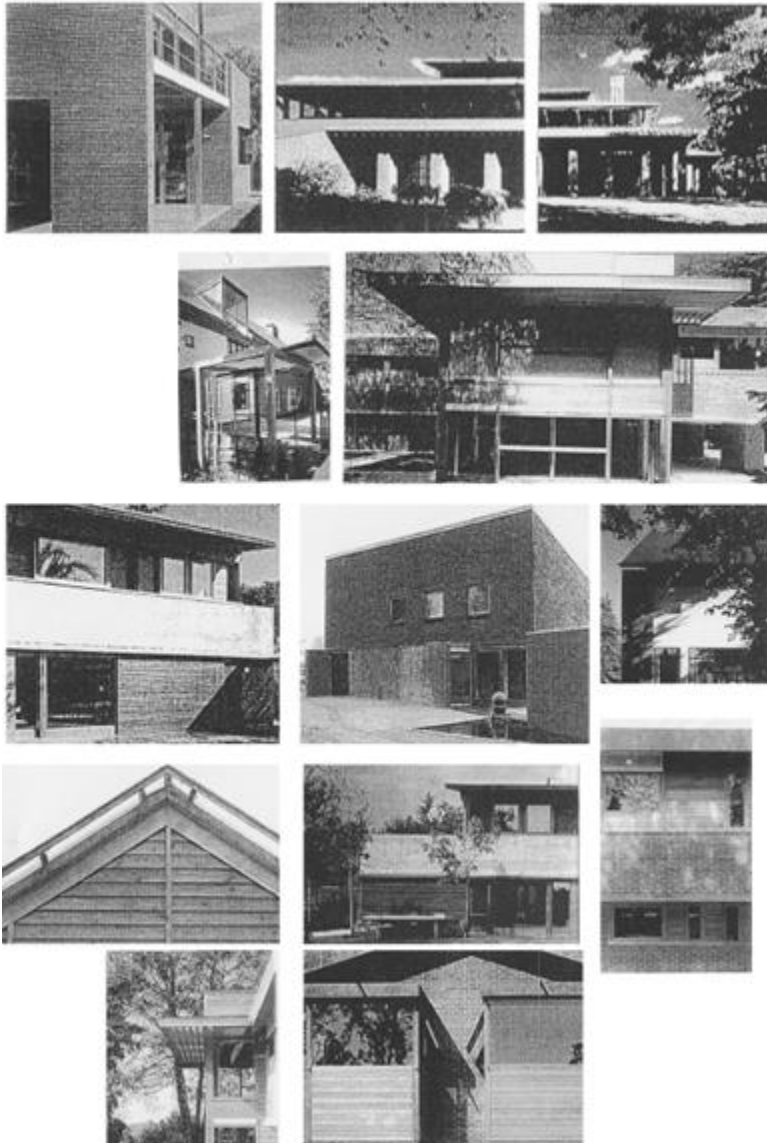

Afbeelding B

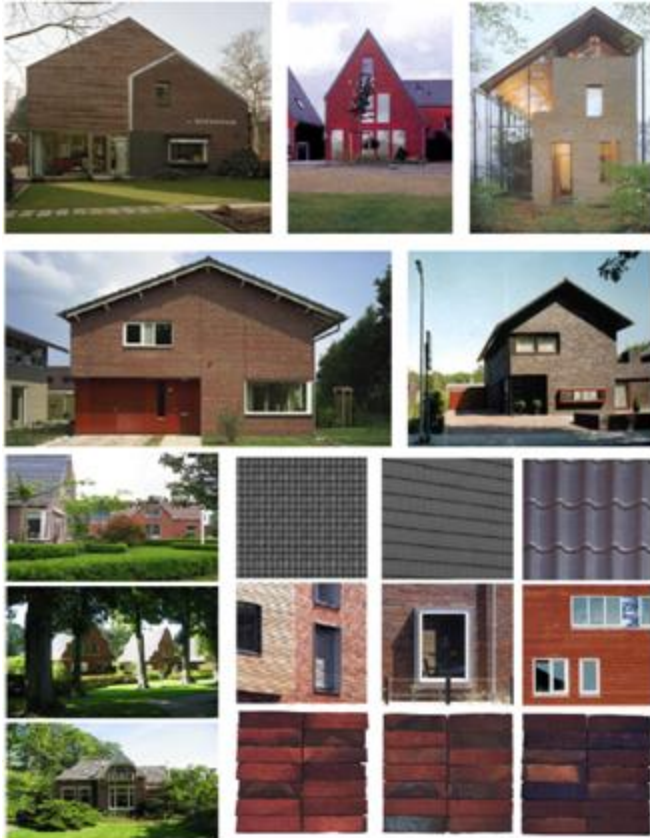

Afbeelding C

Case 5 Assen, wijk: Houtlaan

Afbeelding A

Afbeelding B

Afbeelding C